

FATİH SULTAN MEHMED'İN YARLIĞI

Prof. Dr. R. Rahmeti Arat

Topkapı sarayındaki tarihi vesikalar tasnif edilirken, uygur alfabesile yazılmış bazı evrak ta meydana çıkmıştır. Ekserisini, muhtelif münasebetlerle hükümdarlara sunulmak üzere yazılmış, manzum parçalar teşkil eden bu vesikaları tetkik ettiğim sırada, bunlardan bir tanesinin, Fatih Sultan Mehmed'in Uzun Hasan'a karşı muvaffakiyetle neticelendirdiği sefer hakkında, 3. VIII. 1473 tarihinde, Karahisarda yazdığı yarlık olduğunu gördüm.

Yarlık Osmanlı tarihinin bu safhasını aydınlatacak bir çok yeni malumat vermekte ve bilhassa bu muharebeye iştirak etmiş olan her iki türk devletinin askeri teşkilâtı, kuvvetleri, tekniği ve kumandanları hakkında mühim tafsilât ihtiva etmektedir.

Yarlığın ehemmiyetini artıran ikinci cihet te, asıl metnin uygur alfabesile yazılmış olmasıdır. Bu vesika ile uygur alfabesinin Osmanlı teşkilâtında, bazan resmî vesikaların yazılmasında da, kullanılmış olduğu meydana çıkmaktadır. Henüz layikile tetkik edilememiş olan meselelerden biri de, asıl uygur sahasının haricinde uygur alfabesinin yayılma sahasının ve bu alfabeyle kullanmış olan zümrelerin tesbitidir. Bu gün uygur harflerile yazılmış olan bir çok yarlıklarla birlikte, bazı orjinal ve tercüme edebî ve ya tarihî eserler bulunmaktadır. Bu alfabe vaktile türk dünyasında öğrenilmiş ve öğretilmiştir.¹ Elimizde kâfi miktarda malzeme bulunmadığı için, uygur harflerile yazılmış olan eserler arasındaki münasebeti meydana çıkarmak ve bu alfabenin türk — islâm muhitindeki yerini katıyetle tesbit etmek, şimdiye kadar, mümkün değildi. Elimizdeki bu vesika bu meselenin aydınlatılmasına çok yardım edecektir.

Üzerinde durulması lâzımgelen iki meseleyi şimdilik bu makalede mevzubahis etmiyorum. Bunlardan birisi, yarlığın yazılmış olduğu şivenin daha yakından tesbitidir. Umumiyetle orta asya edebî dili diye gösterebileceğimiz bu şiveyi, hususiyetlerine göre, muayyen bir sahaya irca etmek imkânı, tabii, mevcuttur. Fakat bu hususta daha doğru neticelere varabilmek için, benzerlerle bir arada tetkikine lüzum vardır. İkinci mesele, elimizde mevcut eserlere dayanarak, uygur alfabesinin son devirlerdeki yayılma sahasının tesbiti ve kullanılmakta devamına sebep olan amillerin araştırılmasıdır. Bunlar birbirini tamamlar mahiyette olduğundan, tetkikini başka bir zamana bırakmak istiyorum.

Bu vesikayı türk siyasî tarihi ve kültür tarihi ile alakadar olanlara taktim ederken, neşrine müsaade eden Topkapı Müzesi direktörü Tahsin Öz ile yarlığın fotoğrafını temin etmek suretile, çok büyük yardımda bulunan Prof. Dr. Süheyl Ünver'e derin teşekkürlerimi sunmayı bir vazife bilirim.

İstanbul 1938

¹ Bk. Dr. Rahmeti Arat, *Uygur alfabesi* (M. Cevdet, hayatı, eserleri ve kütüphanesi. İstanbul 1937. S. 665-690).

1. Yarlığın yazılı bulunduğu tomarın uzunluğu 710,5 cm. olup, uzunlukları 43,5—54 cm. ve genişlikleri 21 — 24 cm. arasında değişmekte olan 15 ayrı kâğıt parçasının bir birine yapıştırılması suretile vücutte getirilmiştir. Kâğıt beyaz ve oldukça kaim ve sağlam olup, yazı için kullanılan üst tarafı parlaktır.

Tomarın baş tarafında 16-ıncı parça olarak, koyu kırmızı renkte bir sahtiyan yapıştırılmıştır. Bu sahtiyan, tomar halinde olan yarlığa bir nevi kapak gibi, onu muhafaza etmek için eklenmiştir. Bu kapak 5 köşelidir; 31,5 cm. uzunluğunda ve kâğıda yapışmış kısmında daha dar (21 cm.) olup, gittikçe her iki taraftan muvazî olarak genişlemekte ve uç tarafında, üç köşenin hasıl olduğu yerde, 23,2 cm. 'yi bulmaktadır.¹

Tomarın baş tarafında 25 cm. ve sonunda 11 cm. kadar yer açık bırakılmıştır. Yazı, tomarın sol tarafında, kâğıtların kenarına kadar gelmektedir; sağ tarafta 3—6 cm. arasında değişen bir mesafe boş bırakılmıştır. Bu boşluğa bazan, yerine göre, / harfinin kuyrukları uzatılmakta (bk. ss. 8,13,111,120,128,142,162,173,189,194) ve bazan da göze çarpması istenen sözler yazılmaktadır (bk. *alla* 166; *tngrî* 173,187,196).²

Yarlığın başı olan *huvel-ğani* ibaresi satırın ortasına ve diğer metinden bir satır kadar yer aralıkla yazılmıştır.

201 satır tutan metin, tomarın sağ tarafında bırakılmış olan mesafeye riayet ederek, muntazam bir şekilde alt alta yazılmıştır. Yalnız metinde ehemmiyeti ayrıca tebaruz ettirmemesine lüzum görülen yerler daha ziyade içeriye alınmış bulunmaktadır. Bunlardan Sultan Mehmedin isminin geçtiği 3. satır bir az içeriye ve kalan yerlerde hep iki satır olmak üzere, tomarın sağ kenarından 13. cm. sola yazılmıştır. (bk. s. 4—5, 81—82 ve 115—116).³

1 Tomar haline getirilen yarlıkları muhafaza etmek için eklenmiş olan meşin kaplamaları Altın Orda ve Kazan hükümdarı Uluğ Muhammet ve Kırım hanlarından Mingli Girey (?) yarlıklarında da görmekteyiz. Bk. Dr. Akdes Kurat, *Uluğ Muhammet Han yarlığı*, İstanbul 1937 s. 2 — 3. Maalesef orada kaplamanın haricî şekli tavsif edilmemiştir. Yarlık Türk Tarih Sergisinde teşhir edildiği için, tetkik etmek imkânını bulamadım.

2 Bu gibi mühim görülen sözlerin, asıl metinden ayrılarak, kenara yazılmasına, diğer yarlıklarda da rastgeliyoruz. Bk. ms. Toktamış yarlığı (M. A. Obolenski, *Yarlık hana zolotoy ordı Tohtamışa kpolskomu korolya Yagaylu*, Kazan 1850). Burada da *bizge* (s. 6 ve 18) ve *tengri* (s. 14) sözleri bu şekilde kenara yazılmıştır.

3 Yarlıklarda, bilhassa baş tarafında, mühim parçaların bu şekilde içeriye alınması âdettir. Bu belki de evvelce mühür yeri olarak açık bırakılmış ve sonradan bir teamül haline girmiştir. Krş. bilhassa Toktamış yarlığı; burada açıklık tam mühür basılacak büyüklüktedir. Sultan Ömer Şeyh Bahadır yarlığında, mühür çok küçük olduğu halde, tıpkı bizim yarlığımızda olduğu gibi, iki satır içeriye alınmıştır (Bk. Zapik. vost. otd. imper. russ. arh. obşç T. XV. vyp. I, 1905). Timur Kutluğ yarlığındaki açıklıkta da orjinalda her halde mühür mevcut idi; fakat bunu istinsah eden mühürü kopya etmemiştir. (Bu yarlık orjinalinden İstanbulda istinsah edilmiştir; bu husus üzerinde ileride başka bir münasebetle durmak istiyorum).

Satırlar, osmanlı fermanlarında olduğu gibi, sağdan sola yukarıya doğru bir az meyillidir.

2. Yarlğın haricî görünüşü, tertibi ve diğer tefarruatı, türk dünyasında kullanılmış olan ve bu güne kadar elimize geçebilen resmî yarlıkların aynıdır.

Bizim yarlğımızda da, diğer emsalinde olduğu gibi, mühim olan yerler yaldızlıdır. Bk. ms. :

1. yarlğın baş tarafı olan 1—5- inci satırlar,	
2. <i>biz</i>	s. 26,
3. <i>bizge</i> ve <i>biz</i>	s. 37,
4. <i>biz</i>	s. 45,
5. <i>biz</i>	s. 76,
6. <i>alla ta'ala</i>	s. 80,
7. <i>özimiz</i>	s. 86,
8. <i>biz</i>	s.113,
9. <i>alla</i>	s.114.
10. <i>bizing</i>	s.132,
11. <i>alla</i>	s.166,
12. <i>biz</i>	s.180,
13. <i>tengri</i>	s.196. ¹

Yarlğın 197- inci satırında *muhurluğ yarlık yiberildi* 'mühürlü yarlık gönderildi' diye tesrih edildiği halde, yarlıkta bir mühür izine tesadüf edilmemektedir.

Diğer kısımlarında tamamen resmî bir vesika şeklinde hazırlanmış olan bu yarlıkta mühürün bulunmaması nasıl izah edilebilir?

Osmanlı devletinin o devrindeki fermanlarının ve diğer idarî vesikaların teferruatı iyice belli olmadığından, yukarıdaki suale cevap verebilmek için bir kaç meselenin aydınlatılmasına lüzum vardır. Osmanlı fermanları, bilhassa burada olduğu gibi, müteaddit şahıslara hitab ettiği zaman, vesikalar ayrı ayrı resmî bir şekilde mi tanzim ediliyordu, yoksa bunlardan biri esas tutulup, kalanları suret şeklinde mi gönderiliyordu? Devlet merkezinde bu gibi vesikaların suretleri muhakkak muhafaza edilmiştir; bu suretler ne tarzda tanzim ediliyordu? Bunlar da gönderilen vesikalarla aynı şekilde mi yazılıyordu? Son zamanlarda bunların ayrı defterlerde yazılı olduğunu görüyoruz; Fatih Mehmed zamanında da böyle midir?

¹ Yarlıklarda mühim sözlerin yaldızla yazılması için bk. bilhassa Toktamış yarlğı; burada *toktamış sözü* (s. 1) *bizge* (s. 6, 18) *tengri bizge yarlık* sözleri yaldızlıdır. Uluğ Muhammet Han yarlğında hangi sözlerin yaldızlı olduğunu naşır tasrih etmemiştir. Esere ilâve edilmiş olan fotoğrafta 3,5,6, ve belki de 8-inci satırlarda silik çıkmış olan sözler aslında her halde yaldızlı olmalıdır.

Osmanlı devleti teşkilâtında resmî evrakın devletin resmî dilile ve o devrin resmî ve umumî alfabesi olan arap harflerile yazılmış olduğu şüphesizdir. Fakat, bizim yarlıkta olduğu gibi, bu şive ve alfabe haricinde tanzim edilmiş olan resmî yazılar için de ayrı daire ve kâtibler olduğu şüphesizdir; işlerinin nisbeten az olması lâzımgelen bu dairelerin faaliyetleri diğer dairelerinkinin aynı mi olmuştur, yahut bu dairelerden çıkan evrakın suretleri, olduğu gibi, ayrı dosyalarda mı muhafaza edilmiştir?

Bizim yarlığımızla alakadar sorguların aydınlatılması, kısmen, yukarıdaki suallerin cevablarına bağlıdır. Eğer bu yarlıkların asıllarının tamamen aynı olan müsveddeleri muhafaza edilmişse, bizim varlığımız da bu suretlerden biridir. Eğer gönderilen yarlıklar yalnız bir tane olmayıp, muhtelif yerlere ayrı nüshalar halinde gönderilmişse, bizim yarlığımız da bu şekilde hazırlanmış, fakat fazla olduğu için veya herhangi başka bir sebeple gönderilmiyerek devlet merkezinde kalmış bir nüsha olmalıdır.

3. Tarih zaptında sene kayıdı ve bu senenin türkçe ismi yalnız yarlığın sonunda bir defa olarak yazılmaktadır; yarlığın tanzim edildiği tarihin günü tasrih edilmemiştir. Diğer yerlerde ayın ismi, günü ve bir de hafta günlerinden birinin ismi gösterilmiştir. Yarlıkta şu tarihler ayrıca kaydedilmiştir :

1. s. 35—36: Rebiülevvel ayının dokuzuncu çarşamba günü = 4.VIII.1473. Fatih Mehmedle Uzun Hasan arasında olan ilk çarpışma tarihi;

2. s.76—77: Rebiülevvel ayının on altıncı çarşamba günü = 11.VIII.1473. İki devlet arasında olan ve Fatih Mehmedin zaferile neticelenen büyük çarpışma tarihi;

3. s.170—172: Rebiüevvel ayının yirmi dokuzuncu çarşamba günü = 24.VIII.1473. Fatih Mehmedin Karahisar önüne geldiği tarih;

4. s. 197—200: Tarih sekiz yüz yetmiş sekizde, yılan yılı, Rebiülahir ayının beşinde = 30.VIII.1473. Yarlığın yazıldığı tarih. Yarlık Karahisar alındıktan sonra orada yazılmıştır¹.

4. Coğrafi isim olarak yarlıkta aşağıdaki adlara tesadüf edilmektedir:

1. Tokat şehri (s. 16). Vaktile Uzun Hasan tarafından yakılmış ve yağma edilmiştir. Uzun Hasanın bu hareketi iki devlet arasında vukua gelen muharebeye sebebiyet vermiştir.

2. Erzincan (metinde: Erzinggan) vilâyeti (s.19,21,25).

¹ Fatih Mehmedle Uzun Hasanın çarpışma günlerinin çarşamba günlerine tesadüf etmesini « Tacüttevarih » şu şekilde izah etmektedir: *اوزون حسن جهان شاه اورون ميرزايه و سلطان ابو سعيد ميرزايه چهارشنبه کوننده ظفر بولغين اول کوي سعيد بيلوب سلطان محمد خان غازي حضرتهلى ايله مقاله سين دنخ اول کونه واست کتوردى.* (s. 543). Bu, çarpışma gününü tesbit ve dolayısıyla hücum edenin Uzun Hasan taralı olduğunu gösteriyor.

Fatih Mehmed bu vilâyete girerek Uzun Hasanın kendisini müdafaa etmesini bekliyor.

3. Er z i n c a n k ö t e l i (= geçidi) (s. 34). Burası bu iki devlet arasında hudut olmalıdır. Bu geçidi geçtikten sonra Fatih Mehmedin askerinin bir kısmı Uzun Hasanla karşıyor. Bu ilk çarpışma Uzun Hasanın lehine neticeleniyor. Bu hadise yarlıkta bir manevre şeklinde izah ediliyor.

4. B a y b u r t (s. 45,165). İlk çarpışmadan sonra Fatih Mehmed bu hisara doğru yürüyor. Sonraları burasını ele geçirerek yakıp yıkıyor.

5. B a ş k e n t (s. 78). İki devlet arasında vuku bulan ve Uzun Hasanın malubiyeti ile neticelenen büyük harbin cereyan ettiği mahalın ismidir.

6. K a r a h i s a r (s. 172,181,184,200). Bayburt alınıp yakıldıktan sonra osmanlı ordusu bu hisarı ele geçiriyor; hisardaki silahlılar esir ediliyor ve onların yerine osmanlı askerinden 1000 kişilik bir garnizon bırakılıyor.

7. İ s t a n b u l (s.187). Kışı geçirmek için Fatih Mehmed oraya dönmekte olduğunu söylüyor.

1. YARLIĞIN ALFABE ve İMLÂSİ

Yarlığın yazılması için kullanılmış olan uygur alfabesine gelince, ayrı harflerin duktus ve imlâsında şu hususiyetler göze çarpmaktadır.

A. Ü n l e r i n (vokallerin) yazılmasında :

1. *a* = *a* (söz başındaki *a* 'ların *e* gibi tek çizgi ile yazılması). Bk. ms. *ahm(e)t* (s.123); diğer yerlerde doğru ve normal şekilde iki çizgi ile yazılmıştır.

2. *e* = *e* (söz başındaki *e* 'lerin *a* gibi iki çizgi ile yazılması). Bk. ms. *el* (s.11), *erdük* (s.19) v. b.; tek çizgi için *krş*, *emti* (s.187).

3. *ö* = *ö* (söz başı ve ilk hecedeki *ö* 'lerin *o* gibi *i* 'siz yazılması) Bk. ms. *öz* (s. 23), *söz* (s. 3) v. b.

4. *ü* = *ü* (söz başı ve ilk hecedeki *ü* 'lerin *u* gibi *i* 'siz yazılması) Bk. ms. *üçün* (s. 17), *kün* (s. 43) v. b.

Not. *a*-, *e*- ve *ö*, *ü* 'lerin yazılışındaki bu teferrüata artık asıl uygur sahasının son devir metinlerinde de sık sık tesadüt edilmektedir ve asıl sahanın haricinde ise bu, umumî denilebilecek bir hale gelmiştir.

a- ve *e*'lerde harf başındaki çizgi (=') ekseriya yazıldığı halde, *-a* ve *-e* 'lerde — ister ayrı, ister bitişik yazıda olsun — artık bunların harfin bir cüz'i olduğunun unutulmuş olduğu görülüyor. Bk. ms. *ta'a-la-* (s. 2), *-ke* (s. 15) *-ta* (s. 22 ve 25) v. b.

-a- ve *-e*- 'ler dikkatsiz yazılmıştır; eksik çizgilerle yan yana fazla-

larına da tesadüf edilmemektedir. Bk. ms. *bermek* (s. 38), *manglay* (s.48) v. b.

B. Seslerin (konsonların) yazılmasında :

Asıl türk sahasında mevcudiyetleri olmıyan bazı seslerin, inkişaf veya alınma yolile, türk diline girmesi uygur alfabesinin «muhafaza devrine» rastladığından, bunlar için uygur alfabesi dahilinde yeni bir şekil vücuda getirilmemiş ve bu devir metinlerinde, bunlar için kullanılmış harflerin altına bu seslerin arap alfabesindeki şekilleri ilâve edilmek suretile, aradaki karışıklığın önüne geçilmeğe çalışılmıştır.¹ Bizim yarlık her iki alfabe ile yazıldığından, ilâvelere lüzum kalmamış ve bunlardan çok az istifade edilmiştir.

1. Söz başında *h*- (=ا), *h*- (=ح) ve *h*- (=ع) harfleri yazıda farkedilmemektedir; yalnız *h*- (=ا) için iki yerde ilâve yapılmaktadır. Bk. *himmet* (s. 82 ve 115).

2. Söz ortasında ilâveli *h*- ve *h*- için bk. *sa'adet* (s. 87), *şefa,at* (s. 179) ve *şehar* (s. 16), *mehmat* (s. 23) v. b.

3. Söz sonundaki şekillerden *-ğ*, *-k*, *-h* (=ح) ve *-h* (=ع) 'lar, bazen noktalı ve bazen noktasız olarak, aynı şekilde yazılmaktadır. İlâveli *-h* (=ع) için bk. *mesih* (s. 101); '(=ع) 'nm söz sonundaki şekline metnimizde tesadüf edilmemektedir.

-h (=ا) 'ya gelince, metnimizde bunun iki şeklini görüyoruz: a) *-h* 'lar yazıda hiç bir şekilde gösterilmemektedir. Böyle olması, belki de bu sesin söz sonunda artık telâffuz edilmemiş olmasından ileri gelmiştir. Bk. *alla* (s. 2), *paşa* (s. 65,84,106 v. b) ve *şa* (s. 51,52 ve 74); b) söz ortasında olup ta, imlâ icabı, söz sonundaki şekli kullanmak lüzumundan doğan ihtiyacı kapatmak için yazılmakta olan *-h* 'nın şekli metnimizdeki *-h* (=ع) ve benzerlerinin söz sonundaki şeklidir ve yalnız bir defa *ispa-hi* (s. 185) sözünde görülmektedir.¹

C. Harflerin yazı ve duktus şekillerinde :

1. *k* ve *g*. İnce *k* ve *g* 'lerin bir çok şekline rastgelmektedir: a) Bu devir için normal olan şekil, 1. başta; *kel* (s. 138), 2. ortada: *ersinggan* (s. 21), 3. sonda: *beg* (s. 27); b) sol tarafa bir çizgi ilâve edilmiş şekil (bu şekle asıl uygur sahasının son devir metinlerinde sık tesadüf edilmektedir ve uygur sahası haricinde artık normal denilebilecek bir hale gelmiştir.) 1. başta: *karvan* (s. 13), 2. ortada: *kelgey*

¹ Aynı yazı hususiyetine uygur alfabesile yazılmış olan diğer metinlerde de rastgelmekteyiz. Bk. ms. *Hibet ilhakayik*; her iki nüshasında da son *-h*(=ا)lar *-h*(=ع) şeklinde yazılmaktadır. Yarlıkdaki *y=h* (bk. s. 52 *İbrayim=İbrahim*) hususiyeti ise, *Tezkireyievliya* ve *Miracname*de müşahade ettiğimiz aynı hususiyetin izahına bağlıdır. Bu hususiyet yazıdan ziyade telâffuz meselesile alakadar gibidir.

(s. 22) 3. — (söz sonundaki şekil çizgiye imkân bırakmamaktadır); c) arap alfabesindeki *k* ve *g* 'lere benzer şekil, 1. başta: *kir-* (s. 20), 2. ortada: *yigit* (s. 57) 3. — (söz sonundaki şekil için harfin karakteri müsait değildir); d) yukardakine benzer, fakat çizgisiz şekil, 1. başta: *köç* (s. 45), 2. — 3. sonda: *türk* (s. 9); c) söz başındaki *y* 'ye benzer şekil, bk. *kişi* (s. 152), *kiçig* (s. 147) v. b.

2. *t* ve *d* seslerinin işareti için üç şekil kullanılmaktadır. (Bu devrin imlâsında *t* ve *d* harfleri ayırt edilmemekte ve biri diğersinin yerine geçmektedir): a) *d* harfinin normal şekli, 1. başta: —, 2. ortada: *erdük* (s. 19), 3. sonda: *mufd-i* (s. 6); b) *t* harfinin normal şekli, 1. başta: *türk* (s. 9), 2. ortada: — 3. sonda: *tönt-i* (s. 46);¹ c) arap alfabesindeki *k* 'leri andıran ve onlardan uç-çizginin fazla uzunluğu ve yukarıya doğru çekilmesiyle ayırt edilen şekil, 1. başta: *ta'ala* (s. 2), 2. ortada: *sultan* (s. 3), 3. sonda: *mehmed* (s. 3) v. b.²

3. *ç* ve *c* harflerinin yazılışında da bazı ufak şekil farkları görülmektedir: a) uygur alfabesindeki normal şekil, 1. başta: *çerig* (s. 17), 2. ortada: *sancağı* (s. 52), 3. sonda: *belüc* (s. 10) ve *halaç* (s. 10); b) düz olarak yukarıya çıkmış şekil, bunlara söz ortasında tesadüf ediliyor ve ayrı bir şekil olmaktan ziyade, yazanın kalem tarzı olmalıdır. Bk. ms. *kaçt-ı* (s. 119) ve *keçmiş* (s. 46); c) uç-çizginin sola doğru kaymış şekli, bk. *üçün* (s. 17) ve *kaçıp* (s. 42).

4. *k̄* ve *ğ̄* harfleri, bazan noktalı ve bazan noktasız olarak, biri diğersinden farksızdır. Bunların söz ortasındaki şekilleri (*k̄* = *ε*, *h̄* = *α*, *h̄* = *β* ve *h̄* = *Δ* harfleri de dahil) son devirlerde, yazanlara göre normal, yani satır altı yuvarlaklığıyla, veya yalnız iki çizgi ile işaret edilmektedir. Bizim metnimizde bu şekillerden başka bir de satır altı yuvarlaklığının satır üstü yuvarlaklığı ile (âdetâ tersine çevrilmiş vaziyette) değiştirilmiş şekli bulunmaktadır. Bk. ms. a) *-ʿ-*: *rebi'ülevvel* (s. 76,170), b) *-h-*: *muhurdar* (s. 46), *muhur(luğ)* (s. 197), c) *-k-*: *tokuz* (s. 171) ve d) *-ğ-*: *kırğun* (s. 159).

¹ Başta *d-* ve ortada *-t-* kullanılmamış olması, telâffuzdan ziyade, yazanın uygurca için kabul etmiş olduğu, imlâ tarzına bağlı olmalıdır.

² Bu şeklin, duktus itibarile, *t* ve *d* 'nin hangisinden inkişaf etmiş olduğunu kestirmekte tereddüt edilebilir. Bu normal *d* 'nin sola yatırılması ve uç-çizginin aşağıdan yukarıya alınması — çünkü yatırıldıktan sonra bu çizgi için yer kalmıyor — vücuda gelebilir. Bir de normal *t* 'nin gövdesinin uzatılması ve *t* çizgisinin, güzel görünmesi için, uzatılmasından vücuda gelebilir. Eger bu şekil için başka bir örnek tutulmamışsa, ben bunun daha ziyade bu son şekilden vücuda gelmiş olduğunu düşünüyorum. 87-inci satırda *sa'adet* sözünün altında, arapçasından önce, uygar harflerile *sa'adet* yazılmıştır. Bu bir yazı yanlışlığı mı, yoksa yazan burada *d* yerine yanlış olarak yazdığı *t* 'yi hakikaton tasahihmi ediyor? Sonuncu ihtimal daha kuvvetlidir.

5. *u* ve *v* arasında artık farkedilmemektedir. Bk. ms. *huval-đani* (s. 1). *v* şeklinin kaybolmasına arap alfabesi de yardım etmiş olacaktır. (*v* harfinin kaybolmasından kazanan *y* olmuştur ve kendi şekli dahilinde çeşidini çoğaltmıştır. Bk. ms. *kim* (s. 21), *biş* (s. 24); burada *y* asıl uygur alfabesinin *v* şeklini almıştır.)

D. Yarlığın arapça kısmındaki yazı hususiyetleri.

Yarlığın aslının fotoğrafisi bu makaleye ilâve edildiği için, burada arapça kısmındaki yazı ve imlâ hususiyetleri üzerinde durmak istemiyorum; lüzumunda oraya bakılabilir. Yalnız, umumî olarak, arapça kısmında ne alfabeye ne de imlânın yeknasak olmadığına işaret etmek isterim. Sözlerin veya eklerin çok defa lüzumsuz bir şekilde parçalanarak, ayrı yazılması ise, yarlıkta bunların alt alta yazılması mecburiyetinden ileri gelmiştir.

2. YARLIĞIN METNİNDEKİ EKSİKLİK ve YANLIŞLAR

1. Uygurca kısmında

A. Ayrı harflerde olan eksiklikler :

1. *a* — *ta'al(a)-ning* (s. 20), arap. تعالیٰ ننگ
2. *y* — *vila(y)et-i* (s. 20), » ولایى
3. *i* — *m(a)hmut-(i)* (s. 178), » عمودى
4. *r* — *kö(r)geç* (s. 118), » كور كچ
5. *ş* — *ba(ş)luğ-lar* (s. 96,98), » باشلر

6. Metinde bunlar haricinde de bazı eksiklikler vardır. Bunların yazı hatasından mı veya telâffuz farkından mı ileri geldiklerini kestirmek güçtür. Bk. ms. *çarşambı* (s. 36 ve 171), fakat *çaharşambı* (s. 76), arap. her üçünde de چهارشنبه; *musafar* (s. 70), arap. مظفر (krş. *evel* s. 76 ve *evvel* s. 170) v. b. Sonuncuları belki de arap. imlâsına fazla sadık kalmaktan ileri gelmiştir.

B. Eklerde olan eksiklikler :

1. *-ge* — *öngi-miz-(ge)* (s. 88), arap. اونگى مىزگا
2. *-çi* — *pervan-e-(çi)* (s. 120), » پروانه چى
- nefir-(çi)* (s. 131), » نفير چى
3. *-de* — *üst-i-(de)* (s. 190), » اوستيده
4. *-m* — *namaz-(ni)* (s. 194), » نمازى
5. *-luğ* — *muhur-(luğ)* (s. 197), » مهر لوغ

C. Ayrı sözlerde olan eksiklik ve yanlışlar :

1. *m(e)hmet* (s. 93), arap. محمد; evvelce burada ikinci *m*'den sonra *u*

1 177-inci satırda doğru olarak *i* ile yazılmıştır.

ve devam edilerek daha bir harfin yazılmasına başlanmıştır. Yazan sonra bunun farkına varmış ve u'ya bir çizgi ekliyerek, onu *t* yapmıştır.

2. *ş-a mehmet* (s. 142), arap. شاه محمد; *mehmet* sözü yerine önce *paşamet* yazılmış olmalıdır. Yanlış olduğu görülünce, söz başındaki *p*'den *m* yapılmış ve diğer harfler olduğu gibi bırakılmıştır.

3. *mahmut paş-a (beg)* (s. 106) arap. محمود پاشاه بيك
4. (*yigirmi*) *tokuz-t-ta* (s. 171) » بيكرى دو قوز بده
5. *sedit* (s. 190) » ضايت¹
6. Metnin devamındaki eksiklik için bk. not 145.

2. Arapça kısmında

1. Eksik harfler: ساطا (s. 3), uyg. *sultan*; burada *n* unutulmuştur (krş. s. 90 ve 95).

2. Eksik ekler: Uygurcada yazıldığı halde arapça kısmının bir çok yerinde iyelik ekleri (mülkiyet zamirleri) yazılmamaktadır. Bunların bir kısmı kesre ile işaretlenmiştir. Bk. ms.

- s. 2. عنایت دین = *inayetidin*
- s. 16. توقات شهرنى = *tokt şehrini*
- s. 23. دیوان بيك = *divan begi* (bk. bir de s. 60)
- s. 40. یوسون دك = *yosunı teg*
- s. 82. همت = *himmeti*
- s. 84. خلق = *halkı* (bk. 106,158,159,161)
- s 124. قرداش = *kardaşı*
- s.169. اوشاغ = *uşağı*

Metnin diğer yerlerinde daima yazılmakta olan (bk. ms. عنایتی s. 80, 114, 166; ولايتى 3,20; کماخ بيكى 125; نوعى 140; همتى 115 v. b. v. b.) iyelik ekinin, yukardaki sözlerde yazılmamış olması anlaşılmıyor. Yazan bunları her halde اسپند پروانهجى (s. 1:0), uyg. *ispenti pervane(çi)* ve عمده باقر (s. 69 ve 136), uyg. *mehmeti bakır* gibilerle aynı sırada görmek istememiştir.

3. Eksik sözler: نغاره لرى (سنجايى) (s. 140), uyg. *tuğı sancağı nağaraları*.

4. Fazla yazılmış olan ekler: سنجاغى لرى (s. 55), uyg. *sancakları*; اوزايشى لرى (s. 190), uyg. *öz işleri*. Burada evvelce bu sözlerin müfret şekilleri yazılmış ve cemi eki eklendikten sonra tashih yapılması unutulmuştur.

5. Fazla yazılmış olan parçalar: برنگفرغى (s. 89), uyg. *barangğar*. Bu fazlalık uygurca ile arapça arasındaki imlâ farkından ileri gelmiştir.

1 Bk. not 190.

Uygurcada bu söz iki parça halinde yazılmış; arapçası yazılırken, bu söz bir arada yazılmış ve, dikkatsizlik yüzünden, son parça bir daha tekrarlanmıştır. Bilhassa 58. inci satıra dikkat; burada da arapçasını yazan غر¹ ikinci defa yazmağa başlamış, fakat başlar başlamaz bunun farkına vararak durmuştur.

6. İmlâ uygunsuzluğu: تیل (s. 59) ve طبل (s. 67).

7. Tarihî imlâ: کبر (s. 53), uyg. *gavour*.

3. YARLIĞIN ARAPÇA METNİNDEKİ UYGURCA İLÂVELER

1. s. 84: *mahmut* sözünün ikinci *m*'si altına uygurca *m* harfi yazılmıştır. Bu harf uygurca sırada pekte açık yazılmamıştır. Şüphenin önüne geçmek için, tekrar bir *m* eklenmiş olabilir. Yahut yazan bu sözü tekrar uygurca yazmağa başlamış ve farkına varınca arapçaya geçmiştir.

2. s. 178 : *tur*, arap. در. *t* harfi altında, arapça yerine, uygurca *t* harfi yazılmağa başlamış ve yarıda bırakılıp, arapçaya geçilmiştir.

3. s. 127 : *şireçileri*, arap. شیره جی لری. Burada da arapça sırasında *şire* den sonra uygurca *ç* yazılmış, sonra arapçaya geçilmiştir.

4. s. 112 : *beglerini*, arap. نى. Metinde *-ni* ikinci satır başına rast geliyor; yazan bunu uygur harflerile yazmıştır.

5. s. 87 : *sa'atet*, arap. سماعات. Arapça sırada, سماعات den önce, uygurca *sa'(a)det* sözü yazılmıştır. Yazan burada da arapça yerine uygurca yazmış, yahut ta uygurca sıradaki *t*'yi *d* ile değiştirerek, sözü bir defa tekrarlamıştır.

4. BAZI GRAMER HUSUSİYETLERİ

Aslen cenup edebî şivesine mensup olmadığı halde, bu muhitte bir müddet yaşayarak, bu şiveye de vakıf olan birisi¹ tarafından yazılmış olduğunu tahmin edebileceğimiz yarlığın dili oldukça karışıktır. Uygurcası ile arapçası, bunların aynı adam tarafından yazılmış olduğunda şüphe uyanıracak kadar, birbirinden farklıdır. Yazıldıkları tarih ve sahaları belli olan dil mahsullerinin, türk dilinin inkişaf yolunu sabit noktaya bağlamak hususunda, çok mühim rolü olduğu için, bu gibi dil vesikaları üzerinde ileride toplu ve etraflı bir şekilde durmak icab eder. Onun için burada, dil bakımından mühim görülen bazı hususiyetlere işaret etmekle iktifa ediyorum.

A. Fonetik hususiyetleri için :

1. *e: i* meselesinde.

el (s. 11, 182, arap. آل, fakat *il* (s. 42, arap. ایل).

¹ Bu yarlığı yazan bahşi hakkındaki tahminler üzerinde ileride başka bir münabebetle durmak istiyorum.

erdük (s. 19, arap. اردوك). fakat *irür* (s. 201, arap. ابرور).
beg (her yerde), arapçasında karışıktır; bk.: بك (b ve y 'ler noktali ve b 'nin altında kesre işareti); بك (b kesre ile ve y 'siz) 110, 150, 151; بك (b fethali ve y 'siz) 100, 101, 105, 108, 119, 122, 123, 124, 125, 134, 135, 136, 151; بك (b fethali, b ve y 'ler noktasız) 147; بك (noktasız ve harekesiz) 24, 67, 99, 103, 106; بك (b noktali ve harekesiz) 109, 146, 176.

bermek (s. 38, arap. يبرمك. fakat s. 118 يبرين).

beri (s. 110, arap. بيري).

keçmiş (s. 46, arap. كچميش).

kemeçi (s. 15 ve 189, arap. كيمه جي).

neçe (s. 39 ve 43, arap. نجه).

nekim (s. 55 ve dür 157, arap. نيكيم).

tep (s. 22, 33 ve 47; İplik s. 197, arap. ديب), fakat *tigen* (s. 78, arap. ديكان).

teginç (s. 153, arap. ديكنج).

temür (s. 68 ve 153, arap. تيمور)

yer (s. 78, arap. يير)

hıyal (s. 46, arap. خيال)

2. *t : d* meselesinde. Türkçe sözlerde söz başında umumiyetle normal *d* metinde hiç bir yerde yazılmamakta ve yabancı sözlerde de *t* 'nin ikinci şekli yazılmaktadır (bk. ms. s. 83 *tavut*). Onun için burada uygurcada *t*- ve arapçada *d*- yazılan sözlerin, hakikatte nasıl telâffuz edildiklerini tesbit etmek güçtür. Bu gibiler için bk. ms. *tağı* (her yerde, arap. دغى), *teginç* (s. 153, arap. ديكنج), *tep* (s. 22, 33, 47 ve 197, arap. ديب); bu son ikisinde *e : i* farkına dikkatli; *tere* (s. 116, arap. دره), *tön-* (s. 46, arap. دوندى) ve *tur* (s. 26 v. b., arap. در).

Bunlarla birlikte birde hem *t*- ve hem *d*- ile yazılanlara da rastgeliyor: *tile-* (s. 77, arap. ديب; fakat s. 180 تيلاي) ve *tut-* (s. 130 ve 194 arap. توتوب; fakat; s. 21 توتار, s. 150 ve 152 توتوب).

Bu sonuncular yazanın *t*- şivesine mensup olduğunu gösteriyor.

3. *-ğ, -k* meselesinde. Evvelce *-ğ* olan seslerin bir kısmı bizim metnimizde belki de artık *-k* yahut *-h* (bk. *çoh* s. 9) şekline girmiş olabilir. Fakat uygurca kısmında bunlar arasında bir yazı farkı gözetilmemesi ve arapça kısmındaki imlânın umumiyetle ve bilhassa bu meselede karışık olması dolayısıyla (bk. ms. s. 166 *altuk*, arap. الدوغ; s. 103 *koytuk*, arap. قويدوغ, fakat s. 185 قويدوق), şimdiki bunların tarihi okunuş tarzlarının muhafaza edilmesi muvafık görülmüştür. Bk. ms. *karluk* (s. 11, arap. قارلوق),

kara koyunluğ (s. 160—161, arap. قرا قوونلوغ; Babur name'de bunların her ikisi de *-k* ile yazılmaktadır); *çaklığ* (s. 28 ve 129- arap. چاغلیق; bk. not 28); *olturuşluğ* (s. 9, arap. اولتوروشلوق).

Krş. bir de *karamanluu* (s. 98, arap. قرامانلو; fakat s. 149 *-lu*) ve *çekirlüü* (s. 151, arap. چکیرلو).

4. *m:b* meselesinde. *ming* (s. 24,28,30,129,154,155,183, arap. منگ).

B. İsimlerin tasrifi için

1. Genetiv (muzafün ileyh) *-ning -ning (-nüng)*.

Arapçası her yerde, harekeli veya harekesiz olarak, ننگ şeklinde yazılmakta ve yalnız bir defa نونك (bk. s. 96, uygur. *-ning*) şeklinde geçmektedir.

2. Dativ (mef'ulün ileyh) *-ga, -ka, -ge, -ke*.

İsim ve iyelik eklerinden sonra ani şekiller kullanılıp, arada bir fark gözetilmemektedir. Aarpça kısmında kalın sırada, seslilerden sonra غه ve sessizlerden sonra هه, ince sırada ise ك yazılmaktadır.

3. Akkusativ (mef'ulün bih) *-m, -ni, -n*.

İsimlerden ve iyelik eklerinden sonra, her yerde *-m* ve *-ni* ekleri kullanılmaktadır. İyelik ekinden sonra yalnız bir defa *-n* Akk.-ekine tesadüf edilmektedir, bk. *karasın* (s. 42).

4. Lokativ (mef'ulün fih) *-ta, -da, -te, -de*.

İmlâ icabı uygurcada her yerde *-ta* ve *-te*, arapçasında ise her yerde ده şeklinde yazılmakta, isim ve iyelik eklerinden sonra bir fark gözetilmemektedir. Yalnız iki yerde *-nde* şekline rastlanmaktadır; bk. *tübinde* (s. 55, arap. توبیندا) ve *içindegi* (s. 176, arap. ایچینداکی).

5. Ablativ (mef'ulün 'anh) *-tan, -dan, -ten, -den, -tin, -tin*.

İmlâ icabı uygurcada her yerde *t* ve arapçada *d* iledir; iyelik eklerinden sonra bir fark gözetilmemektedir. Ayrı şekillerin kullanılması oldukça karışıktır. Bk. ms.:

- uygur. *-tan*, arap. دن, s. 39, 127 ve 184 (s. 182 de ün eksiktir)
- » *-ten*, » دن, s. 116, 129, 143 ve 150.
- » *-tin*, » دن, s. 158 ve 159.
- » *-tin*, » دین, s. 2, 44 ve 155.

C. Zamirlerin tasrifi için

1. *ol*: Gen. *aning*, arap. اننگ (harekeli ve harekesiz); Akk. *anı*, cemi: *olarını*; Lok. krş. *andağı* (s. 188); Abl. *andan*.

2. *bu*: cemi *bular*; Akk. *buları*, arap. بولری.

3. *biz*: Gen. *bizing*, arapçası pek vazih olmamakla beraber بیزننگ

şeklinde olmalıdır (bk. bilhassa s. 132; 104 ve 117-inci satırlarda nokta yerinde değiidir); D a t. *bizge*; Abl. *bizdin* (s. 44, arap. بيزدن).

D. Fiil şekilleri için

1. *-kan, -gen* (s. 17 *yokkan için*, 78 *tigen yer*, 163 *ölgen hisabi*).
2. *-miş* (s. 46 *keçmiş*).
3. *-alı* (s. 33 *oğraşalı tep*).
4. *-mek* (s. 38 *bermek için*).
5. *-mağa* (s. 18 *oğraşmağa kelip*).
6. *-mayın, -meyin* (s. 182 *çıkarmayın*, 118 *bermeyin*).
7. *-ğaç, -geç* (s. 175 *başlağaç*. 118 *körgeç*).
8. *-gey* (s. 22 *kelgey tep*).
9. *-ar, -ur, -ür* (s. 57 *yarar yigit*, 47 *barur tep*, 201 *irürte*).
10. *-zun, (sun,) -sün* (s. 191 *kılmazunlar*. 196 *keltürsünler*).
11. *·yü, ·y* (s. 18 *isteyü* 177 *tiley*, 187 *kışlay*).
12. *-p tur* (s. 178 *yalbarıp turlar*, 26 *yiberip-tur*).
13. *-e-tur* (s. 162, 186 ve 188 *kele-tur-biz*).
14. *-u* (s. 188 *yazuçılar*).

5. TRANKRİPSİYON HAKKINDA

Yarlığın arap harflerile yazılmış olan kısmı ayrı bir metin olmayıp, uygurca kısmın anlaşılmasına yardım etmek için eklenmiştir. Onun için bu kısmın transkripsiyonunun verilmesine lüzum görülmemiştir. Yarlığın uygurca metni, ileride bu sahadaki araştırmaları kolaylaştırmak için, normalleştirilmemiş ve imlâ aynen muhafaza edilmiştir. Transkripsiyonda kullanılan işaretler için bk. :

1. *a* (söz başında *e* şeklinde, tek çizgi ile yazılmış olan *a* 'lar).
2. *e* (söz başında *a* şeklinde, iki çizgi ile yazılmış olan *e* 'ler).
3. *ö* ve *ü* (ilk hecelerde noksan, yani *i* 'siz yazılmış olan *ö* ve *ü* 'ler).
4. *t* (uygur alfabesindeki üçüncü şekil *t* 'ler).
5. *h* (türkçe sözlerde *h* = ح ve yabancı sözlerde ح ve ح yerine yazılmış olan *h* 'lar, yabancı sözlerdeki ح ve ح farkı için asıllarına bk.),
6. *s* ve *z* (metinde *s* ve *z* şeklinde yazılmış olan, fakat *z* ve *s* okunması lâzım gelen harfler).

İtalik olarak dizilmiştir.

7. <i>ğ</i>	=	غ	} okunmalıdır.
8. <i>'</i>	=	ع	
9. <i>h</i>	=	ح	
10. <i>ng</i>	=	ك	
11. <i>k</i>	=	ق (kalın sözlerde), = ك (ince sözlerde).	

12. *t* ve *d*, metinde *t* ve *d* yazılmış olan fakat *d* ve *t* okunması lâzım gelen yerler, türkçe sözlerde ahenk kaidesiyle ve yabancı sözlerde asıllarından kolayca doğrulana bileceğinden, ayrıca işaret edilmemiştir.

13. ( ), yay içerisine alman harf ve sözler sonradan doldurulmuştur.

14. İzah kısmında ve indekste fazla şekiller kullanılmasına imkân olmadığından, buradaki şekiller için icabında asıl metne müracaat edilmelidir.

YARLIĞIN METNİ

1 (h)uvel-ğan-i
2 all-a ta'al-a iney(e)t-i-tin
3 sultan mehmet han söz-üm
4 rum vıyalet-i-
5 ning seyit
6 satat kaz-i muft-i şeyh
7 tanışman-lar-ı-ğa- vilayet vilayet-
8 ler-ning taruğ-alar-ı-ğa
9 çoh taş olтуруş-luğ türk
10 hal(a)yık arab belüc halaç
11 kar-luk kürt lur el-ler-i-
12 ning tüşmel ket huda-
13 lar-ı-ğa karvan basirgan-lar-ğa
14 kent kent-ning uluğ-lar-ı-ğa
15 suçı kemeçi-ler-ge usun
16 (h)asan beg tokat şeher-i-ni
17 yakkan üçün çerig tar-tıp
18 an-ı isteyü oğraş-mağ-a kelip
19 erdük kaçan kim er-singgan
20 vila(y)et-i ğa kir-tük iz-e
21 köz tudar erdük kim ersinggan-
22 ta bisge karşı kelgey tep
23 öz-i kelmet-i tivan begi mehmat beg
24 c(e)mşit beg başlığ-ı biş ming kiş-i
25 er-singg(a)n-ta bisge karavul
26 yiberip tur biz tağ-ı an-ı bilip
27 tör-e han beg oğl-ı ömer beg
28 başlığ biş ming-çe çaklığ kiş-i
29 yiberdük ömer beg barıp ol
30 biş ming kişin-i savaşıp basıp
31 sancak-lar-ı-nı alıp ellig-çe
32 kişisin-i tuşup kelt-i-ler andan
33 song öz-i-ge oğraşal-ı tep

- 34 er-singgan ködel-i-ni aşduk iz-e
 35 rabi'ul ev(v)el ayı-ning tökuz-ı-ta
 36 çar-şamb-ı kün usun (h)asan beg
 37 bisge karşı kelt-i biz tağ-ı
 38 an-ı tiz kılıp oyun bermek
 39 üçün akın-çı hal(a)yık-tan bir neçe
 40 kişin-i kar-a-vul yosun-ı teg
 41 ilgerü yiber-fük ol akın-çı
 42 il anıng k(a)r-a-sın körüp kaçıp
 43 bisge kelt-i bir neçe kiş-i ol kün-i
 44 biz-tin alt-ı-lar andan song
 45 biz köçüp bay-burt sar-ı yürüdük
 46 anıng hıyal-ı-ta keçmiş kim tönt-i
 47 rum-ğa barur tep olay-lar y(a)s(a)p
 48 uluğ ğol-ta öz öngi-te manglay
 49 bayundur, tev(e)çi beg sancağ-ı nağar-a-
 50 sı bil-e ali mirz-a sancağ-ı nağar-a-
 51 sı bile ş-a ali bürnek beg
 52 sancağ-ı nağar-a-sı bile ibrayim ş-a
 53 beg sancağ-ı nağ(a)r-a-sı bile gavur
 54 ishak sancağ-ı nağar-a-sı bile öz
 55 haz-a sancak-lar-ı tūbinde nekim
 56 ak koyun-ning savaş-ka yarar
 57 yigit-ler-ni yığnak kılıp
 58 barang-ğar alayı ta bir oğl-ı
 59 s(e)ynel mirz-a sancağ-ı tabal-han e-
 60 si bile kar-a-man-lu pir aħm(e)t
 61 sancağ-ı nağ(a)r-a-sı bile mehmat beg
 62 sancağ-ı nağ(a)r-a-sı bile sūleyman beg
 63 sancağ-ı nağ(a)r-a-sı bile ş(e)yħ ali
 64 muhur-ıar sancağ-ı nağar-a-sı bile
 65 vel-i begi ali paş-a sancağ-ı nağar-a-
 66 sı bile congğar al(a)yı-ta bir
 67 oğl-ı oğur-lu mehmet beg sancağ-ı tabal-
 68 han-e-si bile saħib-kıran temür beg
 69 oğlan-lar-ı-tan mehmet-i bakır mirz-a
 70 s(e)ynel mirz-a musafar mirz-a
 71 tuğ-ı nağ(a)r-a-lar-ı bile (h)asan ağ-a yi-
 72 mil-e (h)acı beg sancak n(a)ğ(a)r-a-sı
 73 bile tulğadar beg-ler-i-ten rūsdem

74 beg s(e)lman beg ş-a me/hmet beg
 75 başlıĝ-lar köp çerig bil-e
 76 rabi'ul-ev(v)el ayı-nmg on alt ı-sı-ta
 77 çahar-şamb-ı kün savaş til(e)p
 78 baş-kenť tigen yer-te bisge
 79 karşu keldi iz-e biz taĝ-ı
 80 all-a /a'al-(a)-ning inayefi-ĝe
 81 sığınıp eren-
 82 ler himm(e)t-i bile
 83 uluĝ ĝol-ta manglay tavut beg
 84 an-a tol-ı halk-ı bile mahmut
 85 paş-a beg başlıĝ-lar-nı karşu
 86 yiberdük öz-i-miz taĝ-ı t(e)vlefü
 87 sa'afet bil-e yenggi çerig adam-ı
 88 nı öngi-miz-(ge) salıp yürütük
 89 barang-ĝar alaym-ı oĝlum
 90 bayesit sultan-ĝa başladıp
 91 minghal oĝl-ı ali beg m(e)hmet paş-a
 92 mansur beg-ni koşup oĝur-luu
 93 m(e)hmet beg-ke karşu yiberdük
 94 congĝar alayın-ı oĝlum musdafa
 95 suldan-ĝa başladıp iskender beg
 96 ba(ş)lıĝ-lar-nı koşup (h)asan beg-ning
 97 kiçig oĝl-ı s(e)ynel mirz-a pir ahmet
 98 k(a)r-a-man-luu ba(ş)lıĝ-lar-ĝa karşu
 99 yiberdük uruĝ-ta elvan beg oĝl-ı
 100 sinan beg aliy-e beg oĝl-ı husru
 101 beg (h)amit el-i-ning begi mesih
 102 beg yan-y-a sancaĝ-ı begi sinan beg
 103 başlıĝ-lar-nı koytuk bu ar-a-ta
 104 (h)asan beg yakın kelt-i iz-e bising
 105 manglay beg-ler-i tavut beg
 106 an-a-tol-ı halk-ı mahmut paş-a (beg)
 107 başlıĝ-lar yürüp aning manglay
 108 beg-ler-i-ge teĝt-i-ler iki
 109 üç kadal-a (h)asan beg-ning manglay
 110 beg-ler-i bular-ı ber-i sürti
 111 bular taĝ-ı aning manglay begler-i-
 112 ni nâr-ı sürüp sancaĝ-ı-ĝa yit-
 113 gürt-i-ler bu ar-a-ta biz

- 114 all-a ta'a-la-ning inayet-i-le
 115 iren-ler himmefi bile
 116 tere-t-en yasap
 117 çiktuk (h)asan beg bising uluğ
 118 ğol alayın-ı kō(r)geç turuş ber-meyin
 119 salıp kaçt-ı boyı-tağ-ı beg-
 120 ler-i-ten ispent-i pervan-e-(çi) kaz-i
 121 oğl-ı ali beg ka-zı mahmut-i şurih-i
 122 pir kar-a beg tar-a oğl-ı ümm(e)t
 123 beg kısıl ahm(e)t tirek sinan
 124 oğl-ı alem beg emir beg kardaş-ı
 125 nur ali beg kemañ begi suvar
 126 beg tağ-ı (h)asan beg-ning kur
 127 adam-ı şir-e-çi-l(e)r-i tüşmel-
 128 ler-i-ten haz-a ak koyun beg-
 129 ler-i yigit-l(e)r-i-ten ming-çe çaklığ
 130 kiş-i tudt-ı-lar sancak-lar-ı tabal-
 131 han-e-ler-i bur-ğuç-ı sur-nayçı nefir-(çi)-
 132 ler-i-ni bar-ı-nı alt-ı-lar bising
 133 barangğar-ta bayesit sultan minghal
 134 oğl-ı ali beg (oğur-lu mehmet)-ni basıp aning
 135 al-a-yı-tağ-ı begl-er-ten temür
 136 beg oğl(a)n-l(a)r-ı mehmet-i bakır mirz-a
 137 s(e)ynel mirz-a musafar mirz-a-nı
 138 sancak-lar-ı tabal-han-e-leri bile tudup
 139 kelt-i-ler (h)asan ağ-a yi-mil-e
 140 (h)aci beg-ning tuğ-ı sancağı nağ(a)r-a-
 141 lar-ı-nı alıp kelt-i-ler tulğafar
 142 beg-ler-i-ten ş-a mehmet beg
 143 başlığ-lar çağday beg-ler-i-ten
 144 yusuf hoca beg oğl-ı baba hacı
 145 beg congğar-ta oğlum musdafa
 146 suldan iskenler beg başlığ-lar bile
 147 yürüp (h)asan beg-ning kiçig oğl-ı
 148 s(e)ynel mirz-a-nı basıp başın-ı kesip
 149 k(a)r-a-man-lu pir ahm(e)t-ten yüz kişi
 150 tudup uluğ beg-ler-ten alpavut
 151 pir m(e)hmet beg çekir-lüü ömer beg
 152 başlığ köp kişin-i tutup kelt-i-ler
 153 ol kün-i ahşam-ğa teğinç yaz-ı-ta ölgen-

- 154 tin başk-a tört ming baş kesip
155 kelt-i-ler üç ming yet-i yüz kişi
156 tir-i tutup kelt-i-ler biz tağ-ı
157 kalın adam-nı ta/hkık kılduk nekim
158 ak koyun halk-ı-tın kar-a-man h(a)lk-ı-
159 tın tüşken adam-nı kırğun eylep
160 yasak-ka tegürdük kar-a koyun-
161 luğ çağday halk-ı-ğa ş(a)fkāt kılıp
162 ödürmedük tuvsak kılıp alıp kel-e-
163 tur-biz yaz-ı-ta ölgen (h)isabı bil-e
164 ğalebe köp adam-ı ölt-i andan song
165 bay-burt (h)isar-ı-ğa yürüdük
166 all-a ta'(a)-l-a inayet-i bile anı tağ-ı altuk
167 tamam kent kent-ler-i-ni (h)isar-ı-nı
168 yandur-tuk buzduk vel-i musulman-l(a)r-
169 nıg hadun oğul uşağ-ı-ğa asar teğür-
170 medük andan song rabi'ul-evvel
171 ayı-ning (yigirmi) tokuz-ı-ta çar-şamb-ı
172 kün köçüp k(a)r-a (h)isar üst-i-ge
173 tengr-i keldük * inay(e)t-i bile (h)emin kim
174 top-lar-nı kurup kal'a-ning
175 tival sefil-l(e)r-i-ni yık-a başlağaç
176 içindegi lal-a ş(e)yh-ı tar-a beg
177 aman tiley çıkıp mahmut-i paş-a
178 beg-ke yalbarıp tur-lar m(a)hmut-(i)
179 paş-a beg olar-nı alıp şefa'at
180 tiley kelt-ler iz-e biz yasuk-
181 l(a)r-ı-nı bağışladuk k(a)r-a (h)isar-mng
182 kadim-i re'(i)yet el-i-ni (h)isar-t(a)n çıkarm(a)yın
183 ming kiş-i tağ-ı öz adam-ı-mız-
184 t(a)n köp sahir-e bile k(a)r-a (h)isar-ta
185 kaytuk özge ispah-i h(a)lk-ı-nı
186 köçürüp alıp kel-e-tur-biz
187 t(e)ngr-i emt-i * inayet-i bile kışlay isdambul-
188 ğa kel-e-tur-biz andağ-ı yasuçı-lar
189 'ameldar-lar kemeçi t(a)hvil-tar-lar (h)er
190 kiş-i öz iş-l(e)r-i üst-i-(te) sedit bolup
191 tivan iş-i-ni osai kılmaz-un-lar

192		baz-a vilay(e)t vilayet-l(e)r-ning kaz-i-
193		l(a)r-rı kent kent-ning uluğ-l(a)r-rı mescit-
194		l(e)r-i-ni abadan tudup biş vakt namaz-(nı)
195		cam(a)'(a)t bile kılıp şeri'at iş-i-ni
196	tengr-i	emr-i-ni ber cay keltür-sün-ler
197		t(e)p muhur-(luğ) yarlığ yiberilt-i tırıh
198		sekiz yüz yitmiş sekiz-te yılan
199		yıl rabi'ul-ahır ayı-nmg
200		biş-i-te kar-a (h)isar-ta
201		irür-te biñilti

YARLIĞIN TERCÜMESİ

Tanrı ganidir

(2) Allahı tealânın inayete (3) Sultan Mehmet sözüm :

(4) Rum vilâyetinin seyit (6) sadat, kadı müftü, şeyh, (7) danışmendlerine; bütün vilâyetlerin valilerine ; (9) toplu ve dağılık oturan Türk ahali, Arab, Beluç, Kalaç, (11) Karluk, Kürt, ve Lur halklarının mutemet ve kâhyalarına ; (13) kervan ve bezirgânlara (tüccarlara); bütün kasabaların ulularına ; (15) sucu ve gemicilere.

Uzun (16) Hasan Bey Tokat şehrini yaktığı için, asker sevkedip, (18) onunla savaşmak niyetile gelmiştik. Erzincan (20) vilâyetine girince, o Erzincan'da (22) bize karşı gelir diye gözlüyorduk Kendisi gelmedi. Divan beyi Mehmat Bey (24) ve Cemşit Bey kumandalarında beş bin kişilik ileri karakolu Erzincanda bize (26) göndermiş. Biz de bunu haber alarak, Türe Han Bey oğlu Ömer Bey (28) kumandasında beş bin kadar adam gönderdik. Ömer Bey gidip, bu (30) beş bin adamı savaşta yenip, sancaklarını alıp, elli kadar (32) adamını ele geçirip döndü.

Ondan (33) sonra, kendisile muharebe edelim diye, Erzincan geçidini aştık. Aşınca, (35) rebiülevvel ayının dokuzuncu çarşamba günü, Uzun Hasan Bey (37) bize karşı geldi. Biz de ona tuzak kurup, oyun yapmak (39) için, akıncı efrattan bir kaç kişiyi, ileri karakol süsü vererek, (41) ileri gönderdik. O akıncı efrat onun karaltısını görünce, kaçıp (43) bize geldi. O gün bizden bir kaç kişiyi esir aldılar.

Ondan sonra, (45) biz oradan kalkıp, Bayburt tarafına yürüdük. O bizim geri dönerek (47) Ruma gittiğimizi zannetmiş. Alaylar tertip ederek, büyük kolda, kendi önünde, piştar: (49) Bayındır Teveci Bey sancağı ve mızıkası ile, Ali Mirza sancağı ve mızıkası (51) ile, Şah Ali Bürnek Bey sancağı ve mızıkası ile, İbrahim Şah (53) Bey sancağı ve mızıkası ile,

Câvur İshak sancağı ve mızıkası ile; merkezde : kendi (55) hassa sancakları altında Akkoyunluların savaşa yarar (57) yiğitlerinden kim varsa toplayıp ; sağ kol alayında : bir oğlu (59) Zeynel Mirza sancağı ve davullarile, karamanlı Pir Ahmet (61) sancağı ve mızıkasile, Mehmat Bey sancağı ve mızıkasile, Süleyman Bey (63) sancağı ve mızıkası ile, Şeyh Ali Mühürdar sancağı ve mızıkasile, (65) Veli beyi Ali Paşa sancağı ve mızıkasile; sol kol alayında : (67) bir oğlu Oğurlu Mehmet Bey sancağı ve davullarile, sahibkaran Temür Bey (69) oğullarından: Mehmedi Bakır Mirza, Zeynel Mirza, Muzaffer Mirza (71) tuğları ve mızıklarile, Hasan Ağa Yimile Hacı Bey sancağı ve mızıkasile, (73) Dulgadar beylerinden: Rüstem Bey, Selman Bey, Şah Mehmet Bey (75) kumandalarında çok askerle, rebülevvel ayının on altıncı (77) çarşamba günü, savaş dileyerek, Başkent denilen yerde, bize (79) karşı geldi.

Biz de (80) allâhi tealânın inayetine sığınıp, erenler (82) himmetile, büyük kolda, piştâr : Davut Bey (84) anadolu halkı ile ve Mahmut Paşa Bey kumandalarında bulunanları (86) gönderdik, kendimiz de devlet ve seadetle yeniçeri efradını (88) önümüze geçirerek, yürüdük. Sağ kol alayını oğlum (90) Bayezid Sultan kumandasına verip, Mihal oğlu Ali Bey, Mehmet Paşa (92) ve Mansur Beyi katarak, Oğurlu Mehmet Beye karşı gönderdik. (94) Sol kol alayını oğlum Mustafa Sultan kumandasına verip, İskender Bey (96) kumandasında bulunanları ona katarak, Hasan Beyin küçük oğlu Zeynel Mirza ve (98) Karamanlı Pir Ahmet kumandalarında bulunanlara karşı gönderdik. Karargâha : Elvan Bey oğlu (100) Sinan Bey, Aliyye Bey oğlu Hüsrev Bey, Hamit ili beyi Mesih (102) Bey ve Yanya sancağı beyi Sinan Bey kumandalarında bulunanları koyduk.

Bu arada (104) Hasan Bey yakın gelince, bizim ileri karakol beyleri, Davut Bey (106) anadolu halkı ile ve Mahmut Paşa Bey kumandalarında bulunanlar yürüyüp, onun ileri karakol (108) beylerine yetiştiler. İki üç defa Hasan Beyin ileri karakol (110) beyleri bunları beri sürdü ve bunlar da onun ileri karakol beylerini (112) geri sürerek, sancaklarının bulunduğu yere kadar püskürttüler.

Bu arada biz, (114) allâhi tealânın inayetile ve erenler himmetile, (116) askeri tertip ederek, dereden çıktık. Hasan bey bizim büyük (118) kol alayını görür görmez, muharebeye girmeden, bırakıp kaçtı. Yanındaki beylerinden (120) İspendi Pervaneci Kadı oğlu Ali Bey, Kadı Mahmudi Şurihi, (122) Pir Kara Bey, Dara oğlu Ümmet Bey, Kızıl Ahmet, Tirek Sinan (124) oğlu Alem Bey, Emir Bey kardeşi Nur Ali Bey, Kemah beyi Süvar (126) Bey; Hasan Beyin silâhşorları, sofracıları ve nedimlerinden, (128) hassa Akkoyun beyleri ve yiğitlerinden bine yakın (130) adam yaka-

ladılır. Sancakları, davulları, borazancı, zurnacı ve nefircilerini, (132) hepsini aldılar.

Bizim (136) sağ kolda Bayezid Sultan ve Mihal oğlu Ali Bey, Oğurlu Mehmedi yenip, onun (135) alayındaki beylerden: Temür Bey oğulları Mehmedi Bakır Mirza, (137) Zeynel Mirza, Muzaffer Mirzayı, sancakları ve davulları ile, yakalayıp (139) geldiler. Hasan Ağa Yimile Hacı Beyin tuğu, sancağı ve mızıkacılarını (141) alıp geldiler. Dulgardar beylerinden: Şah Mehmet Bey (143) kumandasında bulunanlar; Çağatay beylerinden Yusuf Hoca Bey oğlu Baba Hacı (145) Bey...

[Metin burada eksiktir]

Sol kolda oğlum Mustafa (146) Sultan ve İskender Bey, kumandaları altında bulunanlarla yürüyüp, Hasan Beyin küçük oğlu (148) Zeynel Mirzayı yenip, başını kesip. Karamanlı Pir Ahmetten yüz kişi (150) yakalayıp, ulu beylerden Alpavut Pir Mehmet Bey, Çekirli Ömer Bey (152) kumandasında bulunanlardan çok kişiyi yakalayıp geldiler.

(153) O gün akşama kadar ovada ölenlerden başka, dört bin baş kesip (155) ve üç bin yedi yüz kişi de diri olarak yakalayıp geldiler. Biz de bu (157) kalabalığı tahkik ettik. Akkoyunlu ve Karaman halkından (159) esir düşen adamlardan kim varsa kılıçtan geçirerek, cezasını verdik. Karakoyunlu (161) Çağatay halkına şefkat edip, öldürmedik. Bunları esir ederek birlikte götürmekteyiz. (163) Ovada ölenler hesap edilirse, pek çok adamı öldü.

Ondan sonra (165) Bayburt hisarına yürüdük. Allahı tealâ inayetile onu da aldık. (167) Bütün kasabalarını ve hisarını yaktık ve yıktık; fakat müslümanların (169) kadınlarını ve çocuklarını incitmedik.

(170) Ondan sonra rebülevvel ayının yirmi dokuzuncu çarşamba (172) günü, oradan kalkarak Karahisar üzerine geldik. Tanrının inayetile, (174) topları kurup kalenin duvar ve sefillerini (?) yıkmağa başlar başlamaz, (176) içindeki Lala şeyhi Dara Bey aman dileyerek çıkıp, Mahmudi Paşa (178) Beye yalvarmışlar Mahmudi Paşa Bey onları alıp, şefaat (183) dileyerek gelmeleri üzerine, biz günahlarını bağışladık. Karahisarın (182) eski raiyet ahalisini hisardan çıkarmıyarak, kendi adamlarımızdan bin kişiyi de (184) bol zahire ile Karahisara koyduk. Diğer asker nüfusu (186) oradan kaldırmak, birlikte götürmekteyiz. Şimdi tanrı inayetile, kışlamak üzere, İstanbula (186) gelmekteyiz.

Oradaki yazıcılar, (189) ameldarlar, gemici ve muhafızlar, herkes kendi işinde doğru olsun (191) ve divan işini ihmal etmesin, keza bütün vilâyetlerin kadıları ve (193) bütün kasabaların uluları mescitlerini mamur

tutarak, beş vakit namazı (195) cemaatle kılsınlar, şeriat işini ve tanrı emrini yerine getirsinler (197) diye, bu mühürlü yarlık gönderildi. Tarih sekiz yüz yetmiş sekiz, yılan (199) yılı, rebiülahır ayının beşinde, Karahisarda (201) iken, yazıldı.

NOTLAR

1. Yarlığın baş kısmı, buna benzer yarlıklarda görmeğe alıştığımız başlıklardan farklıdır. Bu şekil başlık her halde islâm kültürü dahilinde meydana gelmiş olmalıdır. Uygur alfabesile yazılmış olan ve daha eski an'aneyeye sadık kalan diğer yarlıklarda bu tarz bir başlığa tesadüf olunmamaktadır. (Bk. ms. *Toktamış sözüm*, *Timür Kutluğ sözüm*, *Sultan Ömer Şeyh Bahadır sözüm* v. b.)

Uluğ Muhammet Han yarlığında *Muhammetin Gazi Muratka selam* şeklinde ve diğer yarlıklardakine tamamen uygun olan başlıktan önce *حق تعالی عنایتیلا محمد پیغامبر مبعوثاتیلا* cümlesi yazılmıştır. Bunun sonraki cümle ile ilgisi yoktur ve her halde *هو الباری، بسم الله*, bizim yarlığımızdaki *هو الغنی* v. b. gibi bir manayı içine alan bir ifade tarzı olacaktır. Sonraları resmî vesikalarda bunun yerine tura geçmiştir.

Bizim yarlığımızdaki *alla ta'ala inayetidin* ibaresine gelince, ben bunun izahı hususundaki tereddüdümü söylemek mecburiyetindeyim. Yoksa bu uluğ Muhammet Han yarlığındaki *حق تعالی عنایتیلا محمد پیغامبر مبعوثاتیلا* ifadesinin aynı telakki edilerek, bunun cevabı Ablativ (mef'ulun 'anh) ve Instrumental (mef'ulün ma'a) ekleri sahalarında mı ananmalı (krş. s. 114: *alla ta'alaning inayetide irenler himmeti bile*), yoksa bu cümle *sultan* sözüle mi bağlanmalıdır: *alla ta'ala inayetinden (=inayetile) sultan (olan)?* Bunların her ikisi içinde aydınlatılması lâzımgelen birer sual kalıyor: 1. *sultan* sözü türk muhitinde hangi tarihten itibaren asıl manasını kaybederek bir lakab haline giriyor¹; 2. garp hükümdarları için kullanılmış olan ilâhî kudret mefhumu ile bunun ilgisi nedir?

4—15. Hitap edilenlerin ayrı ayrı cümleler içinde ve sıra ile zikredilmesi tabiidir. (bk. bilhassa *Timür Kutluğ yarlığı*).

1 İslâm ansiklopedisinde (bk. Kramers tarafından yazılmış olan *sultan* maddesi) bu hususta bazı malumat bulunmakla beraber, mesele yine vazih bir şekilde anlaşılmaktadır. Önceleri (ms. Gazneviler ve Buyilerde) umumiyetle, vali ve vezir gibi, her hangi bir otorite sahibi hakkında kullanılan bu tabir, ilk defa büyük Selçukiler zamanında müstakil hükümdar manasına kullanılmıştır (bk. Toğrul Beyin bazı sikkeleri). Osmanlı hükümdarlarına ilk defa bu unvan ne zaman geçtiği katiiyetle bilinmiyor. İlk Osmanlı hükümdarları emir sayılmakla beraber, Orhan Beyin bazı sikkelerinde *sultan* tabiri mevcuttur.

Yarlık umumî olarak, daha ziyade olup bitenler hakkında malûmat vermek maksadile, aşağıdaki kimselere hitab edilerek yazılmıştır :

1. Rum vilâyetinin seyit, sadatları
2. » » kadı, müftüleri
3. » » şeyh, danismendleri ¹
4. bütün vilâyetlerin valileri
5. toplu ve dağınık oturan ² halkların mutemet ve kâh yaları
6. karvan ve bezirgânlar (tüccarlar) ³
7. bütün kasabaların uluları
8. sucu ve gemiciler ⁴.

Yarlığın sonunda da aşağıdaki kimselere —

1. oradaki (= vilâyetlerdeki) yazıcılar
2. » » ameldarlar
3. » » gemiciler
4. » » muhafızlar —

kendi işlerinde doğru ⁵ olup, divan işinde kusurluk göstermemeleri ve

5. vilâyetlerin kadıları
6. kasabaların uluları

'nın da mescitlerin mamur tutulması, beş vakit namazın camaat ile kılınması ve şeriat işinin yerine getirilmesi emredilmektedir.

8. *daruğa* (*daroga*, şark. Türkist. *dôrğa*); manaları için bk. Rahmeti Arat, *Uygurca yazılar arasında*, T T A E Dergisi, 1936, s. 103 not. 2. Bizim yarlıktaki manası, A. von Le Coq'un Turfan civarında ve eski manası olarak kaydettiği 'en yüksek idarî memur' (der oberste Ziwilbeamte), yani 'vali' dir. Bununla bu ıstılahın 15-inci asırda şarkî Anadolu, şimalî İran ve civar sahalarda ifade ettiği mana tesbit edilmiş bulunuyor.

9. *çoh taş olturuşluğ* 'toplu ve dağınık oturan'; *çoh* burada cenup

1 Bu dini mansabların devlet idaresile her hangi bir bağları olup olmadığı ve, var idise, ne şekilde olduğu bu kısa izaba dahil değildir. Bu ikizli terkiplerin üslûp haricinde de bir muayyen mana ifade edip etmedikleri araştırmağa değer. Kadı ve müftülüklerin devlet teşkilâtı ile alâkadar mansablar olması (bk. Uzunçarşılı oğlu İsmail Hakkı, *Osmanlı imparatorluğa teşkilâtı*, Türk Tarihinin Anahatları, ser. II No. 22, S. 19-20), bunların üslûp haricinde de bir yeri olduğunu gösteriyor gibidir.

2 Bk. not 9.

3 Krş. Timür Kutluğ yarlığında, s. 11: *bazarda turğanlar*; Ulug Muhammet Han yarlığında, s. 4, 15 ve 16: *bazergan ortak*.

4 Krş. Timür Kutluğ yarlığında, s. 11: *kemeçi köprügçiler*,

5 Bk. not 190.

şivesindeki *çok* sözile alâkadar olmalıdır. Lt. *çoh* (Azerb.) ve *çok* (Osm. Krm. ve Sağ.; sonuncusunda yalnız hikâyelerde kullanılmaktadır) 'çok bol' şekillerini kaydetmektedir. Bu sözle alâkadar olduğunda şüphe olmayan şekil ve bilhassa ifade ettiği mana için bk. *çuk* (Tel.) 'sık, sıkışmış, sıkışık ('dicht, dicht zusammengedrängt, dicht bei einander'); *çuk yatkan yurt* 'sıkışık oturan ahali '(eine dicht zusammengedrängte Bevölkerung). Bizim yarlıktan bununla, toplu bir halde ve belki de bir köy, kasaba ve ya şehir dahilinde oturan ahali kastedilmiş olmalıdır. Bilhassa mukabili olan söz bu fikri kuvvetlendirmektedir, bk. *taş* 'dış, hariç.'

9—11. Burada Türk, Arab, Belüc, Halaç, Karluk, Kürt ve Lur kabilelerinin zikri geçmektedir. Yarlık Anadolu için yazıldığına göre, bu kabilelerin veya onlara mensup kütlelerin bir kısmı Anadolunun şark vilâyetlerinde veya Uzun Hasan devleti dahilinde olup ta, bu mücadele neticesinde, Anadoluya ilhak edilmiş yerlerde yerleşmiş olmaları icabeder. O tarihlerde bu civarda bu kabileler yaşıyorlar midir veya bunlardan Uzun Hasan ordusunda bulunanlar sonradan buralara mı yerleştirildiler?

Yarlıkta adları geçen diğer kabileler için bk.: *ak koyun* (s. 56,128), *a. k. halkı* (s. 158); *karaman halkı* (s. 158); *çağtay* (s. 143), *kara koyunluğ ç. halkı* (s. 160—161).

12. *tüşmel* için bk. Oğuz Kağan, not 314. Burada 'mu'temet' manası yanındaki *ket huda* ile de teyit edilmektedir. Sonuncusu için bk. Ş. Sami, *Kamusu Türki*, كِتْمَل maddesi. Bu unvanların kabilelerin dahili idarelerine mahsus olup, bir devlet teşkilâtını temsil etmediklerine dikkat. 127-inci satırdaki *tüşmeller* yukarıdakinden ayrı bir manayı ifade etmesi icabeder; silahşor ve sofracılarla bir arada zikredildiğine göre, belki de 'nedimler' manasındadır.²

25. *karavul*, Lt. Çağatayca için: 1. 'nöbet' (die Wache), 2. 'ordunun, düşmanı karşılamak için, muayyen bir yerde yerleştirilmiş olan, ileri kuvveti' (ein Vorposten (Wachtposten) einer Heersabteilung, der an einem bestimmten Punkte aufgestellt ist, um dem Feinde entgegen zu treten) şeklinde izah etmektedir. Bizim yarlığımızda da bununla 'ileri karakol' kastedilmiş olacaktır. Oldukça mühim bir kuvvet teşkil eden ve asıl kuvvete nisbetle hareketinde daha serbest olan bu asker kolunun vazifesi düşmanla vukua gelecek ilk çarpışmaya girmek ve

1 Yoksa *taş*'m Türkmencedeki 'uzak, uzakta' manası alınarak, 'çok uzakta oturan' v.b. şekilde mi anlamalı (krş. not 9—11)? Fakat memleket dahilinde yapılan bir tamimde hudut haricinde bulunanlara müracaat edilebilir mi?

2 Sultan Ömer Şayh Bahadır yarlığındaki *tüşümel* (bk. s. 4) bir memuriyet olacaktır.

onun harp kudretini tesbit etmek olacaktır. *karavul yosum teg* 'ileri kara-kol nizamınca' (s. 40); *yosun* için bk. Oğuz Kağan, not 276.¹

Yarıcıkta geçen ve harp safı için kullanılan diğer tabirler için bk. :

1. *manglay* 'piştar' (aslında: 'alın')
2. *uluğ ğol* 'büyük kol'
3. *barangğar* 'sağ kol'
4. *çongğar* 'sol kol'
5. *uruğ* 'ordugâh' (bk. not 99).

27. *töre* (*türe?*) *han. türe* 'deki -ö- harfi 'i'siz yazıldığı için *tora*, *tura* şeklinde de okunabilirdi. Fakat diğer benzerleri ile mukayese edildiği zaman (krş. ms. *ilhan* < *ilig-han*, *ilbek* < *ilig-beg* v. b.), bununda *töre* veya *türe* olması daha yakın bir ihtimaldir. Osmanlı tarihlerinde bu adanın adı *Turhan* (arap. طرхан) şeklinde kaydedilmektedir.

28. *çaklığ* 'kadar' v. b. Sözü'nün luğatlerdeki şekli oldukça karışıktır; ben Kaz. uyararak, *çaklığ* okuyorum (krş. Ş. Süleyman: *çağlığ* < *çağ-lığı*; Ş. Sami: *çağ* ve *çak*; Zenker: *çağlığ* ve *çaklık*, ms *ne çaklık çerigi bolğay*; aynı luğatte bir de *çaklı* < *çak-lığ*: *ne çaklı kişi turur*; *on beş çaklı kişi*).

Aynı manayı ifade etmek için bir de -*ça*,-*çe* kullanılmaktadır (bk. s. 31 *elligçe kişisini tutup keldiler* 'elli kadar adamını ele geçirip döndüler').

Bir az garip görünen cihette bu sonuncu şeklin bizim metnimizde birincisile bir arada kullanılmasıdır, bk. ms. s. 28: *biş mingçe çaklığ kişi* ve s. 129: *mingçe çaklığ kişi*.²

34. *kötel* 'gecirt, bel.' (Lt. tacikçe için *kutal* şeklini kaydediyor. Baburname 'deki misaller için bk. Lt.).

38. *tiz* 'tuzak', bk. Lt. *tis* (Sağ.) 'tuzak' (Wildfalle, Fangzaun für Moschustiere).

48. *uluğ ğol* (bir de s. 83 ve 118) 'büyük kol', harp safında ordunun asıl kuvvetini teşkil eden kısmıdır ki *manglay* 'piştar' ve *tüp* 'merkez, esas' diye ikiye ayrılır. Lt. *ğol* 'kol' şeklini Azerb. için kaydediyor; Şeyh Süleyman Ef. çağatayca için *kol* ve *ğol* 'un her ikisini gösteriyor.

1. -*avul* < -*a-ğul*-l eki ve bununla yapılan sözler için bk. W. Bang, *Von Köktürkischen zum Osmanischen* 2. 3., Abh. PAW. Berlin, 1916, S. 56 v. d. Aynı şekilde teşekkül etmiş askeri istihlamlarla birlikte bir çok isim ve unvanların ifade ettikleri mana ve okunuş tarzları için bk. A. von Le Coq, *Türkische Namen und Titel in Indien*, Aus Indiens Kultur (Festgabe Richard v. Garbe zu s. 70. Geburtstag), Veröff. des Indogerm. seminars, Bd. III. Erlangen, 1927. s. 1-7.

2 Bir cümle içinde misaller vermemekle beraber Lt. bu sözü'nün şu manalarını da kaydetmektedir: *çağlı* (Osm.) *çaktû* (Alt.) ve *çaktığ* (Leb.) 'kuvvetli' ('stark, kräftig') v. b., *çak* (Osm.) 'büyük, kuvvetli, iyi vaziyette' ('gross, stark; in gutem Zustande') ve bir de *çaklık* (Tar.) 'ehemmiyetsiz, itibarsız' ('unbedeutend, unansehnlich').

59. *zeynel*; yarlıkta daima *sinel*=*zinel* şeklinde -e- 'siz' yazılmaktadır (arapçası harekeli olarak *zeynel* yazılıyor).

91. *minghal oğlu* (birde s. 134), arap. مینگال; uygurcadaki -ng- nerden geliyor??

99. *uruğ*, bk. Zenker: *uruğ, uruk, uruw* 1. 'kabile, soy' 2. 'hükümdar karargâhı' (1. Stamm, Familie; 2. fürstliches Gefolge, Lager der Fürsten). Burada bu sonuncu manada ve belki bunun daha hususilemiş manasında, ms. ihtiyat asker, ağırlıklar, nakliye ve yemek arabalarının bulunduğu yer ve belki de geri kol, dümdar v. b. kastedilmiş olabilir.

145. Yarlık burada eksiktir. Burada adları geçen Dulgadar beylerinden Şah Mehmet Bey ve Çagatay beylerinden Yusuf Hoca Bey oğlu Baba Hacı Bey ile ve yahut onların kumandalarındaki kuvvetlerle ne yapıldığı söylenmemektedir. 74 inci satırda Şah Mehmet Beyin Uzun Hasan ordusunun sol koluna dahil kumandanlar arasında adı zikredilmiştir. Çagatay beylerinden Baba Hacı Beyi ilk defa burada görüyoruz. Bu sonuncusu da her halde Uzun Hasanın sol koluna dahil idi. Bunlar ya kendileri esir edilmişler yahut onlara mensup kuvvetlerin bir kısmı, sancakları v. b. esir edilmiş veya ele geçirilmiş olmalıdır.

Bak bir de s. 106, burada *bile* sözü eksiktir; *anatolı halkı bile* olması (krş. s. 84).

175. *tival sefiller*. *tival*, oku: *dival*=*divar* 'duvar'; *sefil*, arap. سفيل < ? Bu sözü lügat manasına bir az zorlayarak temel, yani duvar veya kalenin temeli, şeklinde almak imkânı yoksa, o zaman bunu kale ve istihkamlara ait ıstılahlar arasından aramalıdır. (Bk. ms. Ş. Sami: *siper* 'istihkâmdaki askeri düşmanın mermiyatından muhafaza eden set' v.b. gibi). Sözü'nün şekil ve manalarını İran sahasında takip etmek imkânını bulamadım.

189. *tahvildar*. İ. D. Yagello (*Poln. pers. arab.-russ. slovar*, Taşkent 1910)'da bunun iki manası kaydedilmektedir: 1. 'veznedar, muhasebeci', 2. 'bekçi, muhafız'. Yarlıkta bunun gemicilerle bir arada zikredilmiş olması, sözü'nün ikinci manasında kullanılmış olduğunu gösteriyor gibidir.

190. *sedît*, arap. ضابط. Söz her iki alfabede de, şüpheye yer bırakılmıyacak şekilde, açık ve okunaklı yazılmıştır. Uygurca kısımda ya *sedît* = سديد ve yahut yanlışlıkla, -b- yerine -d- ile, *sabit* = ثابت yazılmak istenmiş; arapçasında ise ثابت, ضائب ve ya ضابط yerine, yanlış olarak, ضابط yazılmış olmalıdır.

197. *trih*, arap. تريخ; aynı imlâ tarzına Kutadgu Bilig'in sonuna uygur harflerile ilâve edilmiş bir kayıta da rastgeliyoruz (bk. Faksimile S. 189.) Bu, asıl arap. تاريخ'tan neşet etmiş bir telâffuz şekli olmalıdır.

YARLIKTAKİ TARİHİ VAKALARIN DİĞER KAYNAKLARLA MUKAYESESİ

Yarlıkta Fatih Mehmed'in Uzun Hasan'la yapmış olduğu bu muharebenin sebebi olarak Uzun Hasan'ın Tokat şehrine hücum edip onu yakmış olması gösterilmektedir. Tokat şehrinin yakılması bu çarpışma için belki bir vesile olmuştur. Fakat bu iki Türk devletinin birbirine karşı olan düşmanlıklarının sebebi şüphesiz daha mühimdi. Anadolu'nun büyük bir kısmını kendi hakimiyetleri altında birleştirmiş olan Osman oğulları, karşılarında bulunan Bizans imparatorluğunun son mühim noktası olan İstanbul'u zaptettikten sonra, Anadolu'nun, kendi hudutlarının haricinde kalan diğer kısımlarını da yavaş yavaş idareleri altına almağa başlamışlardı. Bu devirde İranda zuhur eden hadiseler bu inkişafa engel olmağa başladı. Akkoyunluların beyi Uzun Hasan İran şahı Cihanşah Mirza'yı mağlup ederek, yarı müstakil beylikleri kendi etrafına toplamağa çalışıyor ve bir kısım Anadolu beylerine, onların Osmanlı devletine karşı yapmak istedikleri teşebbüslerinde, yardım ediyordu. Onun için Fatih Mehmed'in bu seferden güttüğü gaye, yalnız yapılan bir tecavuza cevap vermek değil, bu gibi tecavuzları ileride de imkânsız bırakmak için, bu rakib devleti ortadan kaldırmak, hiç olmazsa, onu Anadolu işlerine karışamayacak bir hale getirmektir.¹

Muharebe sahnesi yarlıkta Fatih Mehmed'in, Uzun Hasan'ı arayarak, Erzincan vilâyetine girmesi ile başlıyor². İlk çarpışma Uzun Hasan

1 Uzun Hasan meselesi ile alakadar ve neşredilmiş olan resmî vesikalar için bk. Feridun, *Mecmuai Münşaatü'sselâtin*, cilt I. 1. Fatih Mehmed'e gönderilen mektuplar: Cihanşah Mirzanın mektubu (S. 266-267), Uzun Hasanın 4 mektubu (S. 267-271); 2. Fatih Mehmed'in mektup ve tebliğleri: Uzun Hasana (S. 271-272), Şehzade Mustafaya (S. 272, cevabı S. 272-273), kuzzata verilen hüküm (S. 275-276); 3. Uzun Hasan'ın inhişamı hakkında: Şehzade Çeme (S. 276), Hüseyin Baykaraya (S. 276-278), memaliki mahrusaya (fethname) S. 278-279; 4. Ak Şemsettin tabirnameleri (S. 273-275).

2 Fatih Mehmed'in Uzun Hasan'a karşı yaptığı sefer hakkında en toplu malumat arkadaşım Mükrimin Yinanç'a göre, Mehmed Sadettin Efendi'nin *Tecüitevarih*'inde (İstanbul, Amire, 1279, c. I) bulunduğundan, yarlıktaki vakaları bu eserle karşılaştırmayı faydalı buldum.

Tacüitevarih'te bu meseleye aid malumat 521-544-üncü sahifalarda bulunmaktadır. Buradaki malumata göre: Fatih Mehmed 877 senesinin kışında, Uzun Hasan'ın taarruzlarına nihayet vermek için, sefere karar vererek, karargâhını Üsküdar yakasına kuruyor; fakat sadrazam Mahmud paşa'nın tavsiyesi üzerine, seferin bahara bırakılmasına karar ve-

tarafından, Divan beyi Mehmat Bey kumandasında gönderilen beş bin kişilik bir ileri kol ile Fatih Mehmed'in Töre Han Bey oğlu Ömer Bey kumandasında, bunlara karşı gönderdiği beş bin kişilik bir kuvvet arasında vukua geliyor ve neticede Uzun Hasan tarafı mağlup oluyor ve bir kaç sancakla 50 kadar esir galiplerin eline geçiyor.

İkinci karşılaşma ise, Fatih Mehmed Erzincan geçidini geçtikten sonra oluyor. Uzun Hasanın kuvvetleri burada taplu bir halde onun ösüne çıkıyor. Fatih Mehmed, kat'i neticeyi elde edebilmek için, Uzun Hasanın doğrudan doğruya kendisi ile karşılaşmak istediği ve burada buna fırsat düştüğü halde, harbe girmiyor; yalnız bir mikdar akıncılara ileri kol süsü vererek, ona karşı gönderiyor. Bu gidenler de Uzun Hasan'm karaltısını görür görmez kaçıyorlar ve bir kaç adamı da esir bırakıyorlar. Fatih Mehmed bunu müteakip yerini bırakıyor ve Bayburt tarafına doğru gidiyor. Uzun Hasan da Fatih Mehmed'in geri döndüğünü ve gittiğini düşünerek, asker safını tanzim edip, onları takibe başlıyor.

Fatih Mehmed tarafından bu hadise yarlıkta «bir oyun yapmak için» diye izah edilmek istenildiği halde, Uzun Hasan onun niçin geri döndüğünü düşündüğü tasrih edilmemektedir. Burada her halde tamamen söylenmemiş ve yahut söylenmesi istenmemiş bir söz olacaktır. ¹

Nihayet seferin yedinci gününde Uzun Hasan kuvvetleri Fatih Mehmed'i

---

riliyor. Bu arada Uzun Hasan'a bir mektup yazılarak, aradaki münasebatın kesildiği ve bundan sonra ihtilâfın ancak silâh kuvvetile halledileceği bildiriliyor (S. 526—527; bu *Münşeât*'m 271—272-inci sahifasındaki mektup olmalıdır).

Tokat intikamını almak için Gedik Ahmed Paşa'nın tavsiyesi üzerine, Mihâl oğlu Ali Bey akıncıları Uzun Hasan elinde bulunan vilâyetleri yağma etmek için gönderiliyor. Onlar Kemâh civarını yağma ediyor ve ermenilerden bir kısmını esir ediyor (S. 529). Bu akıncıların hücumu yoklama mahiyetinde ve umumî hareketten önce olmalıdır. Bu hususta yarlık hiç bir malumat vermiyor.

1 Bu vakaların birincisi *Tacüttevarih*'te zikredilmemektedir. İkinci çarpışmaya gelince, —çarpışmanın tarihi her iki kaynakta da aynıdır — bu hususta Mehmet Sadettin Efe'ndi, harbi kazanmış olan Fatih Mehmedin, muvaffakiyetle başarılı bir işin sonunda zikretmemesi maruz görülebilecek, bir çok tafsilat vermektedir (bk. S. 530—533). Netice itibarile Fatih Mehmed'in mağlubiyeti ile tamamlanan bu çarpışmaya bu taraftan ne kadar kuvvetin iştirak etmiş olduğu açıkça belli değildir. Rumeli Beylerbeyi bu harpda maktul düşüyor; emirlerden Turhan Bey oğlu Ömer Bey, Hacı Bey ve Rumeli defterdarı Fenarizade Mehmed Çelebi ve bir çok kumandanlar esir ediliyor.

Bu mağlubiyetten sonra, Fatih Mehmed seferin muvaffakiyeti hakkında tereddüde düşmüş gibi gözüküyor. Ruya tabirleri belki bu tereddüdü izale etmek için lâzım olmuştur (bk. S. 533—535).

Başkent denilen yerde karşıyorlar. ¹ Burada cereyan eden büyük muharebe Fatih Mehmedin zaferi ve Uzun Hasan kuvvetlerinin büyük bir kısmının dağılması ile neticeleniyor. ²

Harp safının tertibi ve kumandanların taksimi «*Tacüttevarih*» te çok kısa geçilmektedir. Ona göre, Osmanlı ordusunun idaresi, sefere çıktığı zaman şu şekilde tanzim edilmiş bulunuyordu. (bk. S. 529); sağ kolda: şehzade Bayezid; yanında Rumeli Beylerbeyi Hasmurad, 40 sancak beyleri ve 20 bin Rumeli azabı; sol kolda: şehzade Mustafa; yanında Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa, 24 sancak beyleri ve 20 bin azab; orta kolda: sipahi oğlanı bölüğü, silahdar bölüğü ve yeniçeriler olmak üzere, toptan 100 bin asker.

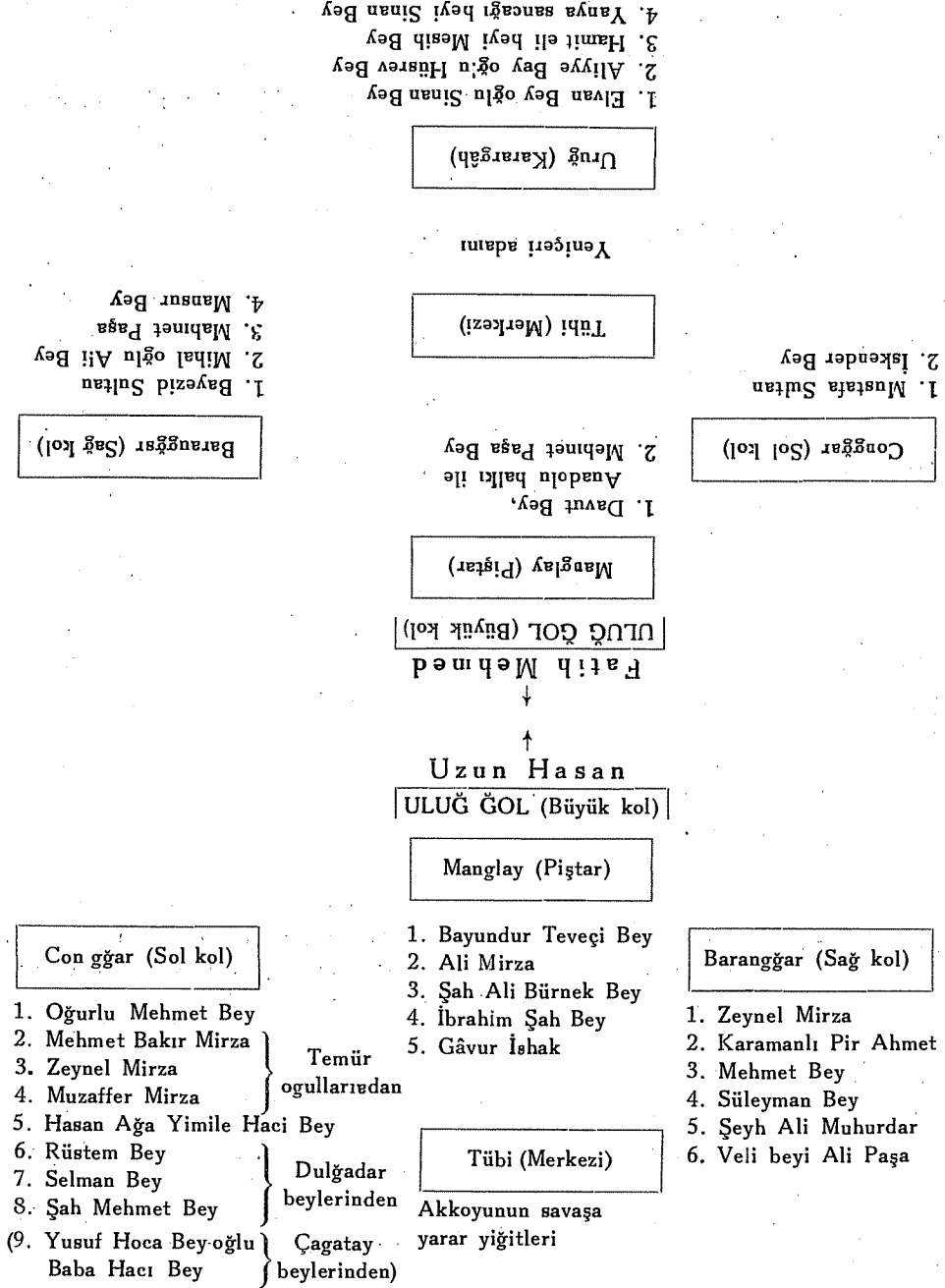
Büyük muharebede de aynı tertip muhafaza edilmiş olmalıdır. «*Tacüttevarih*» bu hususta teferrüata girmiyor. (bk. S. 536—539; burada: sağ kolda şehzade Bayezid ile Gedik Ahmed Paşa, sol kolda şehzade Mustafa ile Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa ve azablar ağası Mahmud Ağa'ların harbettikleri söylenmektedir. «*Tacüttevarih*» e göre, orta kolun harbe iştirak etmesine artık lüzum kalmıyor). Uzun Hasan tarafında yalnız kumandanların ismi zikrediliyor: sağ kolda: Kör Zeynel, sol kolda: Oğurlu Mehmed ve birde piştarda: Kâfir İshak.

Yarlık bu hususta daha toplu malumat vermektedir. Buradaki malumata göre, her iki tarafın harp safı şu şekilde tanzim edilmiş bulunmakta idi:

1 «*Tacüttevarüh*» te muharebeye sahne olan yer şu şekilde gösteriliyor: «... اوج اغزلو دېنگاه معروف عمده كاوب مخيم سر اوقات جاه وجلال اولس: فرمان همايون متعلق اولوب نزول تدارکنده لیکن اوتاق بلی دینکاری عمده دپه باشیدن عسکر بلوروب...» (S. 535—536)

Muharebenin olduğu yerin adı, yarlıkdaki gibi, Başkent olması doğru olacaktır. Osmanlı devletinin hudutları haricinde bulunan bir yerin adı, o civar ehalsinin dilinde ve o ehali için yazılmış olan bir vesikada daha doğru olarak zapt edilmiş olacaktır. *Tacüttevarih* sahibi'de zaten Otluk beli'ni muharebe sahnesi olarak zikretmiyor.

2 Bu karşılaşmada da hücum eden Uzun Hasanın tarafıdır. Tepe başından beliren askerin evvelce ileri karakol vazifesini gören Mihaloğlu Ali Bey kuvvetleri olduğu zannediliyor ve sonradan bunun Uzun Hasanın pişdar kumandanlarından Gâvur İsak'a mensup olduğu anlaşılıyor. (bk. S. 536)

Muharebenin cereyanı da, «*Tacüttevarih*» sahibinin tasvir ettiği gibi, o kadar kolay olmamıştır. Yarlık muharebenin başında muvaffakiyetin hangi tarafın kazanacağı pek açık belli olmadığını gösteriyor ; bilhassa piştarların karşılaşmasında zafer kuşunun sık sık yer değiştirdiği görülmektedir (bk. S. 108—112). İşe Fatih Mehmed'in orta kolu karıştıktan sonra, Uzun Hasan artık harbin devamında kendisi için bir fayda görmüyor ve harbe devamdan vazgeçiyor.

Son vaziyet şu şekilde tasvir ediliyor.

1. Orta kol tarafından esir edilenler: 1. İspend Pervaneçi Kazı oğlu Ali Bey, 2. Kazi Mahmudi Şurihi, 3. Pir Kara Bey, 4. Dara oğlu Ümmet Bey 5. Kızıl Ahmed, 6. Tirek Sinan oğlu Alem Bey, 7. Emir Bey kardaşı Nur Ali Bey, 8. Kemâh beyi Suvar Bey, 9. Uzun Hasan'ın silâhşorları, sofracılar ve nedimleri, 10. hassa Akkoyun beyleri ve yiğitlerinden bine yakın adam, 11. sancaklar, davullar, borazancı, zurnacı ve nefircileri ;

2. Sağ kol tarafından esir edilenler: 1. Temür Bey oğullarından Mehmedi Bakır Mirza, Zeynel Mirza ve Muzaffer Mirza, 2. Hasan Ağa Yimile Hacı Bey. 3. Dulgadar beylerinden Şah Mehmed Bey, 4. Çağatay beylerinden Yusuf Hoca Bey oğlu Baba Hacı Bey ;

3. Sol kol tarafından esir edilenler: 1. ulu beylerden Alpavut Pir Mehmed Bey, 2. Cekirli Ömer Bey, 3. bunların kumandasındaki bir çok asker, 4. Karamanlı Pir Ahmed adamlarından 100 kişi ;

Uzun Hasan'ın küçük oğlu Zeynel Mirza mektul düşüyor.

Harp esnasında ölenlerin sayısı tespit edilmiyor. Yalnız bunun miktarı oldukça büyük olduğuna ima ediliyor. Bunlardan başka akşama kadar devam eden boğuşmada 4000 baş kesiliyor ve 3700 esir almıyor.

Esir düşen beylerin akitbetleri hakkında yarlıkta hiç bir söz söylenmiyor. Yalnız, umumî olarak, esirler hakkında tahkikat yapıldığı ve Akkoyunlu ve Karamanlı taifesinden esir olanların hepsinin kılıçtan geçirildiği, Karakoyunlu Çağatay taifesine şefkat gösterilerek, öldürülmedikleri, fakat esir edilerek beraber götürülmekte oldukları söylenmektedir. ¹

Bundan sonra Fatih Mehmed Bayburt üzerine yürüyor. Hisar ve

1. «*Tacüttevarih*» zaferden sonra yapılan işler hakkında daha fazla malumat vermektedir (bk. S. 540—542). Fatih Mehmed harpten sonra burada üç gün kalarak etraftaki Türkmen eşkiyasının imhasile meşgul oluyor. اصحاب علم و دانش و ارباب فهم, esir olanlar İstanbul'a gönderiliyor. Bunlar içinde Kazı Mahmud Şurihi (Irak ve acem efazilinden) ve Seyd Mahmud Munşî (hulyei fezail ve maarif ile araste ve Uzun Hasan'ın nişancısı) bulunmaktadır.

Akkoyunlu serdarları idam ediliyor. Karakoyunlular ümerası, zaruret yüz-

etrafındaki kasabalar ve köyler yakılıyor; fakat müslümanların kadın ve çocuklarına dokunulmıyor. ¹

Bayburt'tan sonra Karahisar'a gidiliyor. Kalenin muhasarasına başlar başlamaz, hisar amiri Lala şeyhi Dara Bey, Mahmud Paşa Beyle kalenin teslimi hakkında müzakereye giriyor ve kale muharebesiz zaptediliyor ve oraya Osmanlı ordusundan bin kişilik bir garnizon yerleştiriliyor. Kalenin re'iyet ahalişi yerinde bırakılıyor; diğer sipahi halkı, belki de esir olarak, beraber götürülüyor. ²

1. UZUN HASAN TARAFINDA :

Ali Beg , İspendi Pervaneçi Kazı oğlu	121
Ali Mirza	50
Ali Paşa, Veli beyi	65
Alem Beg, Tirek Sinan oğlu	124
Alpavut Pir Mehmet Beg	150
Baba Hacı Beg, Yusuf Beg oğlu, Çagatay beylerinden	144
Bayundur Teveçi Beg	49
Cemşit Beg	24
Dara Beg, Lala şeyhi (Karahisar'da)	176
Gâvur İshak	53
Hasan Ağa Yimile Hacı Beg ³	71, 139
Hasan Beg (bk. Uzun Hasan Beg)	96, 104, 109, 117, 126, 147
İbrahim Şah Beg	52
Kazi Mahmudi Şurihi	121

zünden Uzun Hasan'a iltihak etmek mecburiyetinde kaldıkları için, serbest bırakılıyorlar. Mehmed Bakır Mirza, Zeynel Mirza ve Muzaffer Mirza'lar Amasya kalesine hapsediliyorlar. Alpavut Pir Mehmet Bey ile Çekirli Bayezid Bey oğlu Ömer Bey ikisi bir mahbeste hapsediliyorlar.

Anadoludan İrana tahsil için giden ve Uzun Hasan'ın bir çok seferlerini teşvik eden Direk (درك) Sinan Bey oğlu (Alem Bey) idam ediliyor.

Neferlerden idam cezasına mahkûm olanlar (bunlar Akkoyunlu ile Karamanlı tıfesi olmalıdır) birden öldürülmeyip, Karahisar yolu üzerinde ve her konakta dörder yüz kişi idam ediliyor.

1 «*Tacüttevarih*»e göre Fatih Mehmed Başkent'ten doğru Karahisar'a gidiyor ve Bayburt seferinden bahsedilmiyor.

2 «*Tacüttevarih*» Karahisar hakimi Dara Beye (burada دارابك) Edirne yanında Cermen sancağı erzani buyrulduğunu söyledikten sonra, Karahisarda, Uzun Hasan'dan alınmış olan ganimetin defterlere geçirildiğini, Osmanlı şehirlerinde merasim yapıldığı, fethnameler yazıldığı, 40 bin kölenin atad edildiği ve hazine amireden istikraz edilmiş olan 10 milyon osmanî'nin iade edilmiş farzedildiğini söylüyor (bk. S. 541-542).

3 İsmi okunuş tarzı şüphelidir: Ağa Yimile ve ya Ağayı Mile? arapçası s. 71 اناي ميله ve s. 139 اناي ميله

Kızıl Ahmet	123
Mehmat Beg, Divan beyi	23, 61
Mehmedi Bakır Mirza, Sahibkiran Temür Beg oğlu	69,136
Muzaffer Mirza, » » » » »	70,137
Nur Ali Beg, Emir Beg kardaşı	125
Oğurlu Mehmet Beg (Uzun Hasan'ın oğlu)	67, 93, 134
Ömer Beg, Çekirlü	151
Ömer Beg, Töre Han Beg oğlu	27, 29
Pir Ahmet, Karamanlu	60, 98, 149
Pir Kara Beg	121
Rüstem Beg, Dulğadar beylerinden	73
Selman Beg, » »	74
Suvar Beg, Kemah beyi	125
Süleyman beg	62
Şah Ali Bürnek Beg	51
Şah Mehmet Beg, Dulğadar beylerinden	74, 142
Şeyh Ali Muhurdar	63
Uzun Hasan Beg (bk, Hasan Beg)	15, 36
Ümmet Beg, Dara oğlu	122
Zeynel Mirza, Sahibkiran Temür Beg oğlu	70, 137
Zeynel Mirza, (Uzun Hasan'ın oğlu)	59, 97, 148

2. FATİH MEHMET TARAFINDA :

Ali Beg, Minghal oğlu	91, 134
Bayezid Sultan (Fatih Mehmed'in oğlu)	90, 133
Davut Beg	83, 105
Husru Beg, Aliyye Beg oğlu	100
İskender Beg	95, 146
Mahmut Paşa Beg	34, 106
Mahmudi Paşa Beg	177, 178
Mansur Beg	92
Mehmet Han (Fatih Mehmet)	3
Mehmet Paşa	91
Mesih Beg, Hamit elinin beyi	101
Mustafa Sultan (Fatih Mehmed'in oğlu)	95, 145
Sinan Beg, Elvan Beg oğlu	100
Sinan Beg, Yanya sancağı beyi	102

İndeks

abadan mamur
a. tut- 194

adam adam
a.-ı 164
a.-m 157, 159
kur a.-ı 127
yangı çerig a.-m 87

ağa (unvan)
Hasan A. Yimile Hacı
Beg 71, 139

akıncı akıncı
a. halayık 39
a. il 41

ak koyun (isim)
a. k.-ning 56
a. k. begleri 128
a. k. halkı 158

al almak
a.-ıp 31, 179
a.-ıp kel- 141, 162, 186
a.-duk 166
a.-dılar 44, 132

alay alay
a.-lar 47
a.-ı 135
baranggar a.-ıda 58;
b. a.-m 89
çouggar a.-ıda 66; ç.
a.-m 94
uluğ göl a.-m 118

alla allah
a. ta'alâ 2, 80, 114, 116

alpavut (unvan)
A. Pir Mehmet Beg 150

altı altı
on a.-sıda 76

aman aman
a. lile- 177

ameldar ameldar
a.-lar 189

anadolu (isim)
a. halkı 84, 106

anda orada
a.-ğr 188

andan ondan
a. song 32, 44, 164, 170

anı onu 18, 26, 38, 166

aning onun 42, 46, 107, 111,
 134

ara ara
bu a.-da 103, 113

arap (isim) 10

aş- aşmak
a.-tuk 34

ay ay
a.-ning 35, 76, 171, 199

azar incitme, ziyan
a. tegür- 169

bağışla- bağışlamak
yazukların b.-duk 181

bar var, bütün, hep
b.-m 132

bar- varmak, gitmek
b.-ıp 29
b.-ur 47

baranggar sol kol
b.-da 133
b. alayı 58, 89

bas- yenmek, basmak
b.-ıp 30, 134, 148

basa keza 192

baş baş 154
b.-m 148

baş kent (isim)
b. k. tigen yer 78

başla- başlamak
b. gâç (yuka b.) 175

başlat- başına bulundur-
 mak, idare ettirmek
-ka b.-ıp 90, 95

başlığ başlı, başında bu-
 lunan
b. 24, 28, 152
b.-lar 75, 107, 143, 146
b.-larm 85, 96, 103
b.-larğa 98

başka başka
-dın b. 154

bay burt (isim) 45
b. b. hisarı 165

bazirgan bezirgân, tüccar
karvan b.-larğa 13

beg بگ، بگ، بگ، bey,
 (unvan)
b. 16, 23 v. b.
b.-i 23, 125, 101, 65
b.-leri (manglay b.)
 111, 105

b.-ning 104, 97, 147, 126
 96, (بگ، بگ، بگ) 139

b.-leriden 119, 73, 142

b. lerige 108

b.-lerden 135

b.-leri yigitteleriden 129

b.-ke 93, 177

b.-lerini 111

b.-ni 92

beluç (isim) 10

ber- vermek
oyun b.-mek 38
turuş b.-meyin 118

ber cay yerine
b. c. keldür- 196

beri beri, bu tarala 110

bil- bilmek, haber almak
anı b.-ıp 26

bile ile
 75, 115, 138, 146, 163,
 166, 173, 184, 187, 195

bir bir
b. neçe 39, 43
b. oğlı 58, 66

biş beş
b.-ide 200
b. mung 24, 28, 30
b. vak namaz 194

bitil- yazılmak
b.-di 201

biz biz 26, 37, 45, 79, 113,
 156, 180
b.-ge 22, 25, 37, 43, 78
b.-din 44
b. ing 104, 117, 132
kele-tur-b. 163

bol- olmak
b.-ıp 190

boy boy, yan
öz b.-ıdağı 119

bu bu
b.-lar 111
b.-ları 110
b. arada 103, 113

burğu borazan
b.-çi surnayçı 131

buz- bozmak
b.-duk 168

- cama'at** cemaat 195
congğar sağ kol
c.-da 145
c. alayı 66, 94
çağtay (isim)
ç. begleri 143
kara koyunluğ ç. hal-
kı 161
çaharşembi, bk. *çarşembi*
(isim)
ç. kün 77
çaklığ kadar
ç. kişi 28, 129
çarşembi, bk. *çaharşembi*
(isim)
ç. kün 36, 171
çerig çeri, asker
köp ç. 75
ç. tart- 17
yanggi ç. adamı 87
çık- çıkmak
ç. ip 177
ç.-tuk 117
çıkar- çıkarmak
ç.-mayın 182
çoh çok, toplu
ç. taş olturuşluğ 9
danışman danışment
şeyh d.-larığa 7
daruğa vali
vilayet viletlerinin
d.-larığa 8
dere dere
d.-den 116
devlet devlet
d.-ü sa'adet bile 86
dival (= divar) duvar
d. sefillerini yık- 175
divan divan
d. begi 23
d. işi 191
el el, ahali, halk
e.-lerinin 11
ra'iyyet e.-ini 182
ellig elli
e.-çe kişi 32
emir emir
tengri emrini 196
emdi şimdi 187
er-, bk. *ir-, i-* imek
kelip e.-dük 19
tutar e.-dük 21
eren, bk. *iren* eren
e.-ler 81
erzinggan (isim)
e.-da 21, 25
e. köteli 34
e. vilayeti 19
eyle- eylemek, etmek
kirğın e.-ep 159
ğalebe galebe
ğ. köp 164
ğani gani
huvalğani 1
ğol kol
uluğ ğ.-da 48, 83
uluğ ğ. alayı 118
gâvur (unvan)
G. İshak 53
hacı (unvan)
Baba H. Beg. 144
Hasan Ağa Yınıle H.
Beg 71, 139
halaç (isim) 10
halayık halk, ahali, efrat
akınçı h. 39
türk h. 10
halk halk
ak koyun h.-ıdın (-dan)
158
karaman h.-ıdın (-dan)
158
kara koyunluğ çağtay
h.-ığa 161
ispahi h.-ını 185
han (unvan)
Sultan Mehmed H. 3
Töre H. Beg 27
hasa hasa
h. ak koyun begleri 128
öz h. sancakları 55
hatun kadın 169
hemin hemen 173
her her
h. kişi 189
hıyal hayal
h.-ıda 46
himmet himmet
h.-i bile 82, 155
hisal hesap
h.-ı bile 163
hisar hisar
h.-dan 182
bay burt h.-ığa 115;
h.-ını 167
kara h. 172, 184;
h.-ning 181
hoca (unvan)
Yusuf H. Beg 144
hu hu
huvalğani 1
i-, bk. *er-, ir-* imek
kirdük ise 20
aştuk ise 34
keldi ise 79, 104
keldiler ise 180
iç iç
içindeki 176
iki iki
i. üç katala 108
il el, efrat
akınçı il 42
ilgerü ileri
i. yiber- 41
inayet inayet
alla ta'ala i. -i 166,
i.-din 2; *-ning i.-de*
114,- *ğa* 80
tengri i.-i 173, 187
ir-, bk. *er-, i-* «imek»,
bulunmak
i.-irde 201
iren, bk. *eren* eren
i.-ler 115
ispahi sipahi
i. halkı 185
istanbul (isim)
i.-ğa 187
iste- istemek
i.-yü 18
iş iş
divan i.-ini 191
şarı'at i.-ini 195
öz i.-leri 190
kaç- kaçmak
k.-ip 42

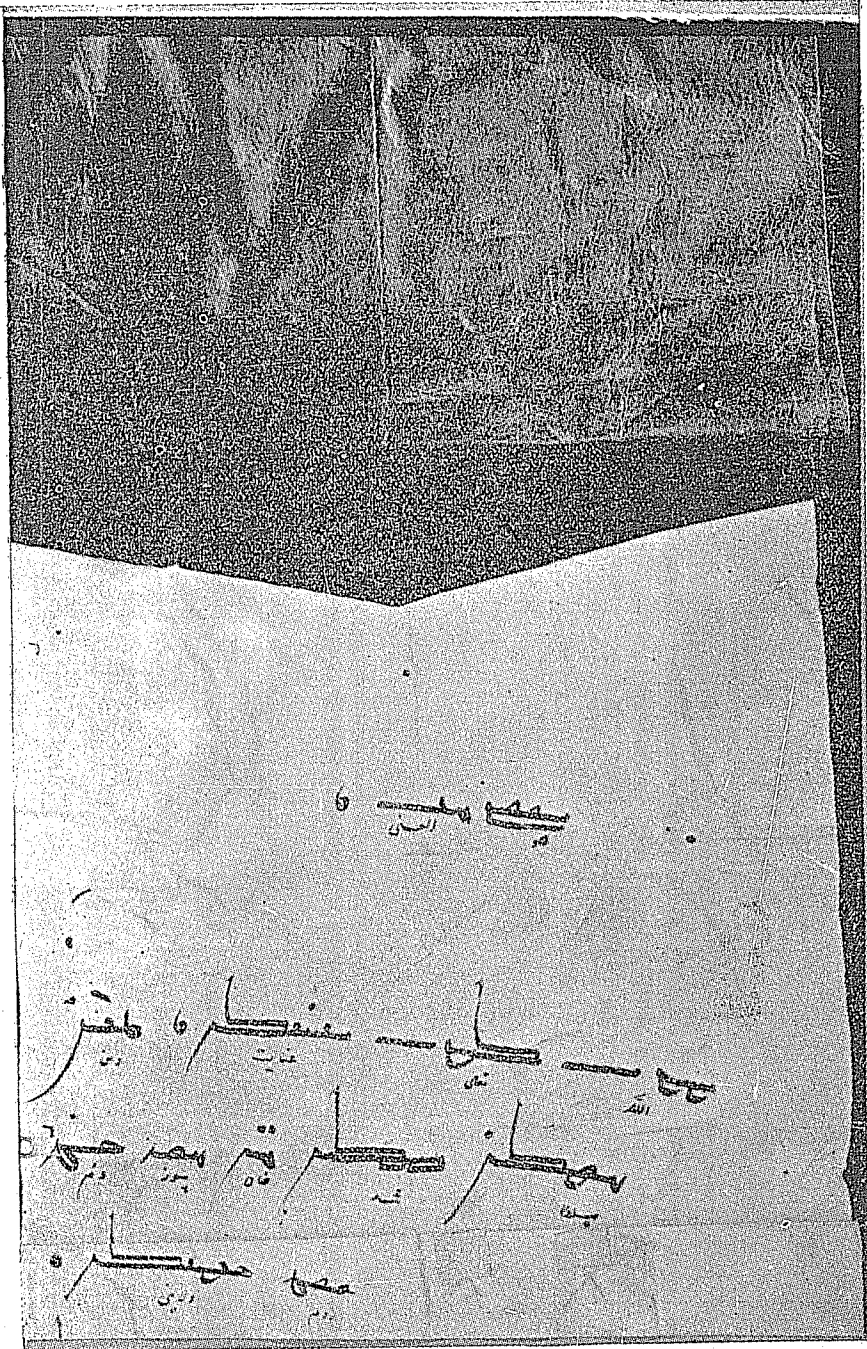
- k.-tı* 119
kaçan ne zaman
k. kim 19
kadimi eski
k. raiyet eli 182
kal'a kale
k.-ning 174
kalın çok, kalabalık
k. adamını 157
kara kara, karaltı
k.-sını kör- 42
kara hisar (isim) 172
k. h.-da 184, 200;
-ning 181
kara koyun (isim)
k. k.-luğ çağtay halkı
 160
karaman (isim)
k. halkı 158
karavul karakol, ileri ka-
 rakol 25
k. yosunu teg 40
kardaş kardeş
Enin Bey k.-i 124
karluk (isim) 11
karşu karşı
k. kel- 22, 37, 79
k. yiber- 85, 93, 98
karvan kervan
k. bazirganlarğa 13
katala dela
iki üç k. 109
kazı kadı
k. müfti 6
vilayet vilayetlerning
k.-ları 193
keç- geçmek
hıyalıda k.-miş 46
kel- gelmek
k.-e 162, 186, 188
k.-ip 18
k.-di 37, 43, 79, 104
k.-diler 32, 139, 141, 152,
 155, 156, 180
k.-diik 173
k.-gey 22
k.-medi 23
karşu k. 22, 37
alıp k. 141
kesip k. 155
tutup k. 32, 139, 152, 156
tiley k. 180
keltür- getirmek
ber cay k.-sünler 156
kemeçi gemici
suçı k.-lerge 15
k. talwildarlar 189
kent kasaba, köy
k. k.-lerini 167
k. k.-ning uluğları
 14, 193
baş k. tigen yerde 78
kes- kesmek
baş k.-ip 154
başım k.-ip 148
ked huda kâhya
k. h.-larığa 12
kıl- kılmak, yapmak
 etmek
k.-ip 38, 57, 161, 162, 195
k.-duk 157
k.-masumlar 191
namaz ... k. 195
osal k. 191
şafkat k. 161
tahkik k. 157
tiz k. 38
tutsak k. 162
yğnok k. 57
kırğun katliâm
k. eyle- 159
kışla- kışlamak
k.-y 187
kızıl (unvan)
K. Ahmed 123
kiçig küçük
k. oğlı 96, 147
kim ki
kaçan k. 19
hıyalıda keçmiş k. 46
tutar erdik k. 21
hemin k. 173
kir- girmek
k.-diik ise 20
kişi kişi 24, 43, 149, 155,
 183, 190
k.-ni 30, 40, 152
k.-şini 32
çaklığ k. 28, 130
koş- katmak, ilhak etmek
k.-up 92, 96
koy- koymak
k.-duk 103, 185
köç- göçmek
k.-ip 45, 172
köçür- göçürmek, nak-
 letmek
k.-ip 186
köp çok 75, 152, 164, 184
kör- görmek
k.-ip 42
k.-geç 118
kötel geçit, bel
erzinggan k.-ini aş- 34
köz göz
k. tut- 21
kur silâh
k. adamı 126
kur- kurmak
k.-up 174
kün gün
çaharşembi k. 77
çarşembi k. 36, 172
ol k.-i 43, 153
kürt (isim)
k. (eli) 11
lur (isim)
l. (eli) 11
manglay piştar 48
m. begleri 105, 109; *m.*
b.-ge 107; *m. b.-nu* 111
uluğ golda m. 83
mescit mescit
m.-lerini 193
ming bin 183
m.-çe 28, 129
iç m. 155
tört m. 154
biş m. 24, 28, 30
mirza (unvan)
Ali M. 50
Mehmedi Bakır M.
 69, 136
Zeynel M. 59, 70, 97, 137,

muhur mühür
m.-luğ yarlığ 197
Şeyh Ali M.-dar 63
mufti müftü
kazı m. 6
musulman müslüman
m.-larning 168
nağara mızıka
n.-sı 49,52,53,54,61,62,
63,64,65,72
n.-ları 71
n.-larını 140
namaz namaz
biş vakt n. 194
narı öteye, geri
n. sür- 112
neçe kaç, nice
bir n. 39,43
nefir nefir
burğuçı surnayçı n.-çi
lerini 131
nekim her kim, kim 55,157
oğraş- uğraşmak
-ke o.-alı tep 33
o.-mağa kel- 18
oğurlu (unvan)
O. Mehmed 67,93,134
ol o 29,41
o.-ların 179
o. kiini 43,153
olturuş oturuş
çoh taş o.-luğ 9
on on
o. allırsıda 76
osal ihmal
o. kıl- 191
oyun oyun
o. ber- 38
öl- ölmek
ö.-di 164
ö.-gen 163
ö.-gendin 152
öltür- öldürmek
ö.-medük 163
öng ön
ö.-ide 48
ö.-imizge sal- 88

öz kendi
ö.-i 23
ö.-ige 33
ö.-imiz 86
ö. adamımız 183
ö. boyı 119
ö. hasa sançakları 54
ö. işleri 190
ö. öngide 48
özge başka 185
paşa (unvan)
Ali p. 65
Mahmud P. Beg 84,106
Mahmudi P. Beg 177,178
pervaneçi (unvan)
İşpeneti P. Kazı oğh 121
pir (unvan)
A. Ahmed 60,97,149
A. Mehmed 150
A. Kara Beg 122
rabi' (isim)
r.-ul ahur ayı 199
r.-ul evvel ayı 35,76,170
ra'iyet raiyet
r. eli 182
rum (isim)
r.-ğa 47
r. vilayeti 4
sa'adet, bk. *devlet saadet*
sadat sadat
seyid s. 6
sancak sancak
s.-ı 49,50,52,53,54,59,61
62,63,64,65,67,140
s.-ğa 112
s.-ları 55,130,138
s.-larını 31
sal- koymak
s.-ıp kaç- 119
öngimizge s.-ıp 88
sarı taraf, cihet 45
savaş savaş
s. tile- 77
s.-ka yara- 56
savaş- savaşmak
s.-ıp 30
sefil sefil (?)
dival s.-lerini 175

sekiz sekiz
s. yüz yitmiş sekizde
198
seyid seyit
s. sadat 5
sığın- sığınmak
s.-ıp 81
song son
ondan s. 33,44,164,170
söz söz
s.-iim 3
suçi suçu
s. kemeçilerge 15
sultan (unvan)
S. Mehmed Han 3
sultan (unvan)
Bayezid S. 90,133
Mustafa S. 95,145
surnay zurna
burğuçı s.-cı nefirçiler
131
sür- sürmek
narı s.-iip 112
beri s.-di 110
şah (unvan)
Ş. Ali 51
Ş. Mehmed 74
İbrahim Ş. 52
şafa'at şefa'at
ş. tile- 179
şafkat şefkat
ş. kıl- 161
şari'at şeriat
ş. işi 195
şehir şehir
tokat ş.-ini 16
şeyh şeyh
ş. tauşmanlar 6
Lala ş.-i 176
Ş. Ali Mulurdar 63
şire masa
ş.-çileri 127
ta'ala, bk. *alla*
tabal hane davul
t. h.-si 67,59;-leri 130,138
tahkik tahkik
t. kıl- 157
tahvildar muhafız

- kemeçi t.-lar* 189
takı ve 126, 183
takı de, da
am t. 166
biz t. 26, 37, 79, 156
bular t. 111
özimiz t. 86
tamam tamam 167
tart- çekmek, sevketmek
çeriy t.-ip 17
taş taş, dağınık
çoh t. olturuşluğ 9
te- demek
tep 22, 33, 47, 197
teg gibi
karavul yosun t. 40
teg- deymek, erişmek,
yetişmek
t.-diler 108
teginç kadar
ahşamğa t. 153
teğür- eriştirmek, yetiştir-
mek, dokundurmak
yasakka t.-dük 160
azar l.-mediük 169
tengri tanrı
t. inayeti 173, 187
t. emrini 196
teveçi (unvan)
Bayundur T. Beg 49
tırık tarih 197
tile- dilemek, istemek
savaş t.-p 77
aman t.-y çık- 177
şafkat t.-y kel- 180
tiri diri
t. tut- 156
tiz tuzak
t. kıl- 38
tokat (isim)
t. şehrinin 16
tokuz dokuz
t.-ida 35; (*yigirmi*) *t.* 171
top top
t.-larm kur- 174
tön- dönmek
t.-di 46
tört dört
t. ming baş 154
tuğ tuğ
t.-i 71, 140
- tur** -dir, -dir
kele t.-biz 163, 186, 188
yalbarıp t.-lar 178
tuş duruş
t. ber- 118
tut- tutmak
t.-up 32, 138, 150, 152,
156, 194
t.-tılar 130
t.-ar 21
tutsak esir
t. kıl- 162
tüp merkez
t.-inde 55
türk (isim)
t. halayık 9
tüş- düşmek
t.-ken 159
tüşmel mutemet, nedim
t.-leriden 127
t. ked hudalarığa 12
ulu ulu, büyük
u. begler 150
kentlarning u.-ları
14, 193
u. golda 48, 63
u. gol alayı 117
uruğ karargâh
u.-da 99
uşak çocuk
u.-ığa 169
üç üç
ü. ming 155
iki ü. katala 109
üçün için
yakkan ü. 17
oyun bermek ü. 39
üst üst, üzeri
öz işleri ü.-ide 190
kara hisar ü.-ige 172
vakt vakit
biş v. namaz 194
veli (isim) 168
vilayet vilâyet
v. v.-larning 7, 192
erzinggan v.-ığa 20
run v.-ining 4
yak- yakmak
y.-kan üçün 17
yakın yakın
y. kel- 104
yalbar- yalvarmak
y.-ip-turlar 178
- yandur-** yakmak
y.-duk 168
yanya (isim)
y. sançakı begi 102
yara- yaramak
savaşka y.-r 57
yarlık yarlık, ferman 197
yasa- yapmak, tertip
etmek
y.-p çık- 116
alaylar y.-p 47
yasak yasak, ceza
y.-ka tegir- 160
yazı ova
y.-da 153, 163
yazuçı yazıcı, kâtip
y.-lar 188
yazuk günah
y.-larım 180
yenggi yeni
y. çerig 87
yer yer
baş kent tigen y.-de 78
yeti yedi
y. yüz 155
yığnak toplama
y. kıl- 57
yık- yıkmak
y.-a başla- 175
yıl yıl
yılan y. 199
yılan yılan
y. yıl 198
yiber- göndermek
y.-ip- tur 26
y.-dük 29, 41, 86, 93, 99
yiberil- gönderilmek
y.-di 197
yigit yiğit
y.-lerni 57
y.-leriden 129
yitkür- yetiştirmek,
eriştirmek
y.-diler 112
yosun nizam, usul, tertip
karavul y.-i 40
yürü- yürümek
y.-p 107, 147
y.-dük 45, 88, 165
yüz yüz 149, 155
zahire zahire 184

1

2

3

4

The image shows a page of handwritten musical notation, likely in Persian or Arabic script, arranged in 14 numbered staves. The notation consists of various symbols, including horizontal lines, vertical stems, and curved lines, which are characteristic of traditional musical notation. The staves are numbered from 5 to 14 on the right side of the page. The handwriting is dense and appears to be a form of tablature or a specific style of musical notation. The page is framed by a double-line border.

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

25 سپه پشیمان زکمان
 26 مهره مهره سزه مهره مهره مهره
 27 مهره مهره مهره مهره مهره مهره
 28 مهره مهره مهره مهره مهره مهره
 29 مهره مهره مهره مهره مهره مهره
 30 مهره مهره مهره مهره مهره مهره
 31 مهره مهره مهره مهره مهره مهره
 32 مهره مهره مهره مهره مهره مهره
 33 مهره مهره مهره مهره مهره مهره
 34 مهره مهره مهره مهره مهره مهره

Handwritten musical notation on a page with a grid. The notation consists of horizontal lines with various symbols and characters written above and below them. The page is numbered 35 to 44 on the right side.

35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44

45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55

56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66

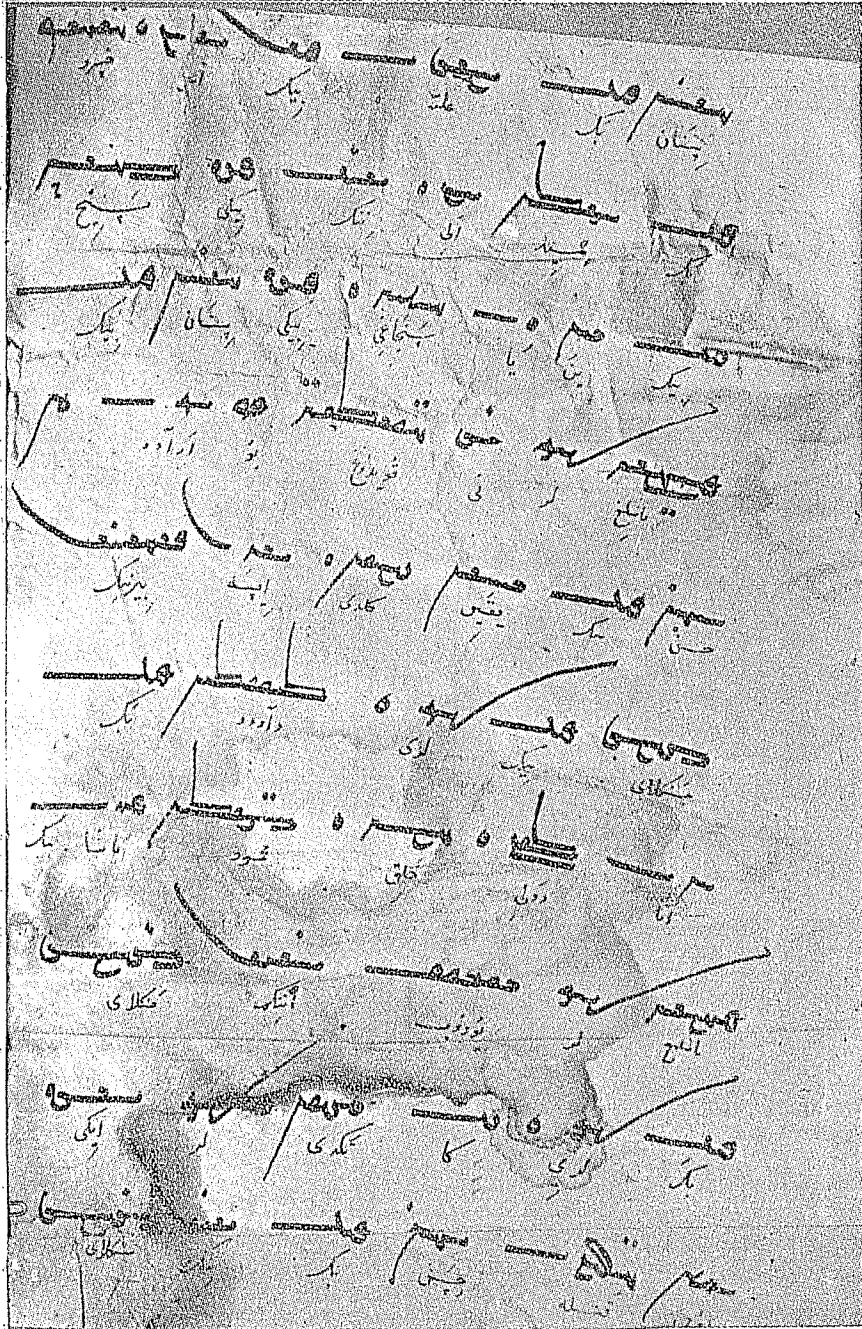

89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99

Handwritten text in Persian script, organized into approximately 10 horizontal rows. Each row contains several lines of text, often separated by horizontal lines. The text includes various words and phrases, some of which are underlined or written in a larger, bolder script. The right margin of the page is numbered from 89 to 99.

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

Handwritten musical notation on a page with 11 numbered lines (110-119). The notation consists of horizontal lines with various symbols and characters written above and below them. Some symbols resemble musical notes or rests, while others are more abstract. The page is divided into two sections by a horizontal line between lines 117 and 118.

Line 110: 110

Line 111: 111

Line 112: 112

Line 113: 113

Line 114: 114

Line 115: 115

Line 116: 116

Line 117: 117

Line 118: 118

Line 119: 119

قاص	بروان	ایستد	رَن	لری	120
بشم	بجوزی	قاص	یک	علی	121
بشم	افلی	دار	یک	قوا	122
بشم	تیرک	اف	یک	تیر	123
بشم	بکر	بکر	یک	بکر	124
بشم	بکر	کاخ	یک	علی	125
بشم	تور	بکر	یک	بکر	126
بشم	توخال	لری	بشم	اری	127
بشم	تدینون	اف	بشم	لری	128
بشم	بشم	بشم	بشم	بشم	129
بشم	بشم	بشم	بشم	بشم	130

142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152

189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198

